

TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI

II. TARIM ŐURASI

KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI KOMİSYON RAPORU

KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI KOMİSYONU ÜYELERİ

GÜLÇUBUK, Bülent. (Doç.Dr.). Komisyon Başkanı,
Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü
SIRAKAYA, Sevil. Komisyon Raportörü,
TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı-TEDGEM

AKSOY, Enver. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, APK Başkanlığı-Daire
Başkanı

ERKAN, Ahmet Zahir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

AKIN, Ayşegül. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TEDGEM

KURUL, Necdet. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TEDGEM

KARAHAN, Metin. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, TEDGEM

ÇEBİ, Seniye. Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

GÖRGÜLÜ, Nebahat. Köy Hizmetleri Merkez Araştırma Enstitüsü

DERSAN, Nilüfer. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

GİRAY, Handan (Dr.). Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

KEPOĞLU, Arzu. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü

SALTIK, Ahmet (Doç.Dr.). Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalk. Derneği Başkanı

KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI KOMİSYONUNA YAZILI VE/VEYA ***SÖZLÜ KATKIDA BULUNAN KİŞİ, KURUM YA DA KURULUŞLAR***

ALTINPIÇAK, M.Akif. Mersin Üniversitesi

ALUFTEKİN BAYKAL, Nilay. Çankaya Üniversitesi

BAKAR, Zekai. Sürdürülebilir Kırsal ve Kentsel Kalkınma Derneği

BEKTAŞ, Mustafa. Doğa Kültürü Derneği

ÇAĞLAR, Yücel (Doç.Dr.) Kırsal Çevre Sorunları Araştırma ve Ormancılık
Sorunları Araştırma Derneği

KANTAR, Faik (Prof. Dr.). Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi

SET-BİR

ŞENGÜL, Haydar (Doç.Dr.). Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi

VARÇIN, Recep (Doç.Dr.). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, İKDAM

YAĞCI, Özcan (Yrd. Doç.Dr.). Başkent Üniversitesi

YILMAZ, Zeliha. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

MUĞLA, Seher. TC Tarım ve Köyişleri Bakanlığı

Kısaltmalar

AB: Avrupa Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

DAP: Doğu Anadolu Projesi

DB: Dünya Bankası

DiE: Devlet İstatistik Enstitüsü

DOKAP: Doğu Anadolu Bölgesel Kalkınma Projesi

DPT: Devlet Planlama Teşkilatı

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

IFAD: International Fund Agricultural Development

HDK: Hükümet Dışı Kuruluşlar

KHGM: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

KKP: Kırsal Kalkınma Projesi

KÖY: Kalkınmada Öncelikli Yöreler

SAPARD: Special Accession Programme for Agriculture AND Rural Development

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

1. GİRİŞ

2. KIRSAL ALAN VE KALKINMA KAVRAMLARI

3. KIRSAL ALANDA MEVCUT DURUM VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

- 3.1. Kırsal Nüfus
- 3.2. Kırsal Yerleşimler
- 3.3. Kırsal Alanda Temel Alt ve Üstyapı Hizmetleri
- 3.4. Kırsal Alanda Yoksulluk Ve Yoksunluk
- 3.5. Örgütlenme
- 3.6. Sosyal Güvenlik Durumu
- 3.7. Mülkiyet Dağılımı
- 3.8. Kırsal Alanda ve Tarımsal Üretimde Kadın
- 3.9. Kırsal Kesimde Toplumsal Değişme Eğilimleri

4. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE UYGULAMALAR

- 4.1. Planlı Dönem Öncesi
 - 4.1.1. Köy Kanunu
 - 4.1.2. Birinci İktisat Kongresi
 - 4.1.3. Birinci Köy Kongresi
 - 4.1.4. Aşar'ın kaldırılması
 - 4.1.5. Toprak ve tapulamaya ilişkin girişimler
 - 4.1.6. Köy Enstitüleri
- 4.2. Planlı Dönem Sonrası
 - 4.2.1. Toplum kalkınması çalışmaları
 - 4.2.2. Kırsal kalkınma projeleri
 - 4.2.3. Bölgesel kalkınma projeleri
 - 4.2.4. Köy-Kent, tarım kent, merkez köy ve diğer kalkınma modelleri-girişimleri
 - 4.2.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında kırsal kalkınma yaklaşımı

5. KIRSAL KALKINMADA ORTAYA ÇIKAN YENİ YÖNELİMLER

- 5.1. Dünyada Kırsal Kalkınma Alanında Ortaya Çıkan Yeni Yönelimler-Yaklaşımlar
- 5.2. Dünya Bankası Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarında Yeni Strateji
- 5.3. Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri
- 5.4. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (2003) ve SESTAB
- 5.5. AB Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye
 - 5.5.1. AB'nde kırsal kalkınma uygulamalarına yönelik olarak Türkiye'nin dikkate alması gereken konular

6. KIRSAL KALKINMAYA YÖNELİK STRATEJİK HEDEFLER

- 6.1. Kırsal Nüfusun Katılımcı Yaklaşımlarla Örgütlenmesinin Yaygınlaştırılması ve Sorun Çözme Yeteneklerinin Geliştirilmesi
- 6.2. Kırsal Nüfusun Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik, Suya Erişebilirlik, Ulaşım Gibi Temel Gereksinimlerinin Karşlanması
- 6.3. Kırsal Alanda Yaşayanların Sürekli ve Sürdürülebilir Gelir Kaynaklarına Kavuşturulması, Girişimcilik Yeteneklerinin Arttırılması, Pazar Koşullarında Rekabet Edebilirliklerinin Sağlanması

6.4.Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi, Çevre ve Kırsal Mirasın Korunması

6.5.Kırsal Kalkınma Konusunda Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) Güçlendirilmesi

7. ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ VE HEDEFLERİ AÇISINDAN GÜÇLÜ YANLAR-ZAYIF YANLAR

8. SONUÇ - KIRSAL KALKINMA AÇISINDAN ÇIKARILACAK DERSLER VE GELECEĞE YÖNELİK HEDEFLERE-YAPILANMALARA YÖNELİK ÖNERİLER

Kaynaklar

1. GİRİŞ

Teorik tartışmaları ve uygulamalarının başlangıcı daha eskilere dayanmakla birlikte, son 15-20 yıldır “**kırsal kalkınma**” kavramı sıkça gündeme gelmektedir. Dünyada, tüm insanların mutlu ve refah içinde yaşadığı bir ortam dileği ve stratejisi ile, kırsal alanlarda yaşayanlara yönelik kalkınma arayışları hızlanmıştır. Artık, dünyanın herhangi bir noktasındaki bir kırsal alanın sorunu, sadece sorunu yaşayanların karşı karşıya kalma durumunda olduğu bir yaşam şartı olmaktan çıkmıştır. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği, Gönüllü Kuruluşlar ve Hükümetler kırsal kalkınma olgusuna daha fazla kaynak, bilgi ve zaman ayırma durumuna gelmişlerdir. Çünkü; Afrika’nın en geri kalmış yöresindeki yaşam ve çevre koşulları ile Uzakdoğu’nun herhangi bir noktasındaki aynı koşullar tüm dünyayı ilgilendirmektedir. Tarım, yoksulluk, çevre, küresel kirlenmeler, dramatik göç hareketleri, toprak kirlenmeleri, içilebilir su kaynaklarının sınırlılığı ve dezavantajlı nüfus grupları her toplumu ve bireyi doğrudan ilgilendirir hali gelmiştir. Bu sorunlar, yerel halkların ve ulusların tek başlarına çözebilecekleri boyutta da değildir. Küresel bir çalışmanın, stratejinin gerektirdiği bu sorunlar, ancak küresel yaklaşımlar ve “**ulusal önceliklerle**” çözülür hale gelmiştir. Burada da, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kırsal kalkınma çabaları öncelikle devreye girmektedir.

Kırsal kalkınma girişimlerinin gündemde olduğu tüm ülkelerde, köylü veya kırsal nüfusa kalkınmada öncelikli olarak yer verilmiştir. Daha doğrusu kırsal kalkınma girişimleri genellikle yalnızca köylünün kalkınmasına yönelik olmuştur. Oysa, *kırsal kalkınma özünde, belirli bir kırsal alan içinde yaşayan insanların bir bütün olarak tarımsal, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kalkınmalarına, tarım dışı istihdam ile gelir olanaklarının artırılmasına ve çevre duyarlılığına yardımcı olacak tüm unsurların harekete geçirilmesine ve bunların optimal düzeyde yer almasına dayanmaktadır.*

Kırsal kalkınmada temel amaç; kırsal alanların varlığının devam ettirilmesi, kır ile kent arasındaki farklılıkların azaltılması, doğal kaynak potansiyellerinden çevreye duyarlı bir biçimde yararlanmanın geliştirilmesi, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimlerin katılım ve katkılarının artırılması, kentli kesime göre ekonomik ve sosyal olanakları kısıtlı olan ve esas olarak gelirinin büyük kısmını tarımdan ve tarıma dayalı faaliyetlerden sağlayan kırsal toplumun yaşam standardının iyileştirilmesi için entegre sürdürülebilir bir kırsal yaşamın sağlanmasıdır. Bundan hareketle, **kırsal alan kalkınma politikaları** ise; kırsal alandaki toplumların ekonomik, toplumsal ve kültürel olanaklarını geliştirmek, bu toplumları ulusal yaşam düzeyine kavuşturmak, onların ulusal gelişmeye bütünüyle katılımlarını sağlamak üzere, toplum ve devletin birleşik çabaları sonucu ortaya çıkan ilerlemeyi kapsayan politikalardır. *Bireyin gelirini yükseltmek, eğitim, sağlık, konut, sosyal güvenlik, insanca yaşamak için yeterli-dengeli beslenmek ve yaşanabilir ortamda sağlıklı yaşamak, kırsal kalkınma uygulamalarının temel hedefleridir.*

Tarımın ulusal gelirden aldığı payın giderek azalması, gelir dağılımındaki dengesizlikler ve kır ile kent arasındaki sosyo-ekonomik kalkınma farklılıkları yoğun bir biçimde kırdan-kente göçün yaşanmasına neden olmaktadır. Ülkemizin içinde bulunduğu genel sosyo-ekonomik durum ve kırsal alanda yaşanan sorunlar ile kırdan-kente göçlerin getirdiği ekonomik, sosyal ve kültürel sorunların boyutu,

önlemlerin çeşitliliğini ve entegre yaklaşımları gerektirmektedir. Özellikle Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde kırsal alandaki sorunların tespiti ve bu sorunlara kalıcı çözümler bulunması gereksinimi "kırsal kalkınma" konusunu gündemin ilk sıralarına oturtmuştur. Bundan dolayı da kırsal kalkınmaya yönelik çalışmalar hızlanmış ve sadece Avrupa Birliği koşullarına uymak için değil, **ülkemizin gereksinimlerini ve önceliklerini dikkate alan bir "ulusal kırsal kalkınma stratejisi" belirlemek ve buna yönelik politikalar geliştirmek gereği ortaya çıkmıştır.** Bundan hareketle bu raporda ana amaç olarak, **Türkiye'nin kırsal kalkınma konusunda geleceğe yönelik stratejik hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak için ulusal düzeydeki güçlü yönler ile zayıf yönlerin ortaya konulmasına çalışılmış ve bunlar doğrultusunda geleceğe yönelik yapılanmalar** ele alınmıştır. Diğer yandan, ülkemizde kırsal kalkınma konusunda kavramsal anlamda ortaya çıkan bazı belirsizliklerin giderilmesine yardımcı olmak için *kırsal kalkınma alanındaki temel kavramların* da açıklanmasına çalışılmıştır. Bu nitelikleri ile rapor, Türkiye'nin kırsal kalkınma konusundaki önceliklerine, hedeflerine ve faaliyetlerine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. KIRSAL ALAN VE KALKINMA KAVRAMLARI

Kırsal kalkınma, içerisinde çok boyutlu faaliyetleri ve kavramları barındıran bir olgudur. Bu nedenle, üzerinde görüş birliğine varılan net bir tanımı yoktur. Hatta, bu tanım içinde bulunulan koşullara göre bölgeden-bölgeye, ülkeden-ülkeye değişebilmektedir. Ülkemizde de kırsal kalkınma konusunda farklı yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Burada, ülkemiz koşullarına göre genel bir tanımlamanın yanı sıra kırsal kalkınmanın kapsadığı ve sıkça karşılaşılan temel kavramlar üzerinde de durulmuştur. Bu kavramların başlıcaları şunlardır:

Kırsal alan: Başbakanlık DPT Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları çerçevesinde hazırlanan "Kırsal Kalkınma" Özel İhtisas Komisyonu Raporu; kırsal alanın ilk bakışta "kentsel alanlar dışındaki mekanlar" olarak tanımlanabileceğini ancak, bu tanımın, kırsal alanla ilgili bir takım nesnel niteliklerle desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre,

- Kırsal alanlarda yaşam ve ekonomik faaliyetler önemli ölçüde doğal kaynakların kullanım ve değerlendirilmesine bağlıdır.
- Ekonomik- toplumsal- kültürel gelişme süreci, nispeten yavaş işlemektedir.
- Gelenek ve göreneklerin, yaşam biçimini ve kurallarını etkileme gücü fazladır.
- Teknolojik gelişmenin yaşama ve üretime yansıma oranı zamana yayılmaktadır.
- İnsan ilişkilerinde yüz yüze ilişkiler göreceli olarak daha yaygındır.

Rapor, ayrıca, **kırsal alanları**, metropoliten yerleşim alanları dışında kalan il, ilçe, köy ve mezralarda, sosyal güvence imkanlarından (iş olanakları, sigorta, emeklilik, eğitim, sağlık ve kültürel etkinlikler) yeterince yararlanamayan bireylerin sayısal çoğunluğu oluşturduğu mekansal büyüklük olarak tanımlamaktadır.

Ülkemizde genel olarak üretim ilişkileri açısından "kırsal alanlar", il ve ilçe merkezleri dışındaki üretime kaynak teşkil eden alanlar olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede hazırlanan istatistikler, nüfusun yaklaşık %35'inin kırsal alanda

yaşadığını göstermektedir. Fakat, kent statüsünde olup, istihdamın ve ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayandığı, kırsal yaşam biçimlerinin yaygın olduğu, sanayinin düşük gelişme hızında olduğu il ve ilçe yerleşim yerleri de ülkemizde kırsal alan niteliğini ağırlıklı olarak sergilemektedir. Bu açıdan bakıldığında ülkemizde, nüfusun neredeyse yarıdan fazlasının kırsal alanda yaşamını sürdürmekte olduğu söylenebilir.

Buraya kadar belirtilenlerden hareketle, kırsal alan kavramı üzerinde görüş birliğine varmak zor olsa da **kırsal alanlar** denince; *nüfus yoğunluğunun düşük, ekonomik hayatın daha çok tarıma dayalı, doğal koşulların ve geleneksel değerlerin hayatın şekillendirilmesinde etkin ve eğitim, sağlık, haberleşme, sosyal güvenlik gibi sosyal ve kültürel olanakların yeterince gelişmemiş olduğu yerleşimler akla gelmektedir.* Kırsal alanlar, ayrıca, Türkiye gibi ülkelerde kentli nüfus ile güçlü sosyal bağları olan ve bu kesim için gıda katkısı, ek gelir ve dinlenme hizmeti sunan mekanları da ifade etmektedir. Bu alanlar, toplumun her kesimi için değerli olan doğal zenginliklere de kaynaklık etmektedir.

Kalkınma: Kalkınma tüm ülkelerin ortak amacı olup, bundan dolayı da değişik biçimlerde tanımları olan bir kavramdır. Ekonomi Ansiklopedisine göre kalkınma; “bir ülkenin ekonomik, toplumsal, siyasal yapılarının değişerek insan yaşamının maddi ve manevi alanda ilerlemesi ve giderek toplumun refahının artmasıdır”.

Daha geniş bir anlamıyla ise kalkınma, “**ekonominin büyümesi, yapısının değişmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi, sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi, siyasal ve kültürel alanda iyileştirilmeler yapılması ve çevreye,doğaya saygılı olunması**”, olarak tanımlanmaktadır.

Kırsal Kalkınma: İlk kez Birleşmiş Milletler (BM) Örgütünce tanımı yapılan “toplum kalkınması” tanımı, “kırsal kalkınma” olarak da kabul edilmektedir. Bu tanımda, toplumun niteliği kırsal olup olmadığı-belirtilmeksizin konuya genel bir açıdan yaklaşıldığı görülmektedir. Bu tanıma göre **kırsal kalkınma; “küçük toplulukların içinde bulundukları ekonomik, toplumsal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla girdikleri çabaların devletin bu konudaki çabalarıyla birleştirilmesi, bu toplulukların ulusun tümüyle kaynaştırılması ve ulusal kalkınma çabalarına tam biçimde katkıda bulunmalarının sağlanması sürecidir”.**

Gerek BM Örgütü, Dünya Bankası, OECD ve DPT tarafından yapılan tanımlardan, gerekse değişik bilim adamları tarafından toplum kalkınmasına yönelik görüşlerden esinlenerek, kırsal kalkınmayı şu biçimde tanımlanabilir: **Kırsal kalkınma; “kırsal alanda yaşayan ve geçimini tarım sektöründen veya benzer kırsal mesleklerden sağlayan birey ve toplulukların, insanca yaşam koşullarına kavuşturulması için onlarda önce bu yönde bir gereksinme duygusu yaratmak, sonra da bu duygu yönünde çaba harcamaları için onlara maddi ve manevi açıdan tüm yardımların yapılması ile demokratik yoldan bu toplulukların kalkınmalarını sağlama savaşıdır”.**

Hükümet Dışı Kuruluşlar (HDK) ise, dünyadaki gelişmeler doğrultusunda kırsal kalkınmayı daha geniş ele almaktadır. Buna göre “kırsal kalkınma”; Türkiye kırsal alanında sağlık, adalet, güvenlik ve eğitim temel hizmet ve olanaklarına kolayca ulaşabildiği, adil piyasa koşullarının işlediği, toplumsal cinsiyet dengeli,

demokratik, bilgi kaynaklarına kolayca erişebilen, kültürel dönüşümlere açık, saydam yönetim yapılarına sahip, çocuk işçiliğinin ve tüm dezavantajlı grupların ortadan kalktığı, sorun çözme yeteneği gelişmiş örgütlü bir yaşamdır. Diğer tanımlar genelde evrensel iken, burada HDK'lar kırsal kalkınmayı Türkiye özelinde tanımlamaktadır.

Kırsal nüfus: Geleneksel anlamı ile kırsal kesimde yerleşmiş (mevsimsel ve gerektiğinde kentsel alanlarda da çalışabilen), kendilerine özgü sosyal, ekonomik, kültürel özellikleri ve eğilimleri olan, gündelik gereksinimlerini birbirine bağlı bir ilişkiler sistemi ile gidermeye çalışan ve büyük ölçüde kendi kendine yetmeye çalışan insan topluluğudur.

Kırsal Kalkınmanın Temel Bileşenleri: Kırsal kalkınma; tarımsal kalkınma, kırsal sanayi ve çevresel koşulları da dikkate alan, çok yönlü bir kalkınma yaklaşımıdır. Bundan hareketle; kırsal kalkınma ile ilgili temel bileşenleri şu biçimde sınıflanabilir:

Tarımsal Kalkınma: Tarım (bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetleri), ormancılık, su ürünleri konusundaki üretim faaliyetleri ile bu alanlarda kalite, gelir artışı, pazarlama hizmetleri ve üretim artışı vb. çalışmaları kapsayan uygulamalardır.

Kırsal Sanayi: Tarım, orman, tıbbi bitkiler gibi yerel kaynakları (ham) yerinde değerlendirme veya talebe bağlı olarak pazarlanabilir yerel ürünlerin üretimi ve gereğinde dış satımının da sağlanabilmesi faaliyetleridir.

Yukarıda belirlenen temel bileşenlerle birlikte kırsal kalkınma içerik açısından şu biçimde özetlenebilir; tarım (bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetleri), ormancılık, su ürünleri, küçük girişimcilik, kırsal sanayi, ekoloji, çevre, turizm, su, konut, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alt ve üstyapı hizmetleri, teknoloji, kadın ve çocukların durumlarının iyileştirilmesi, topraksızların istihdamı, yoksulların durumunun iyileştirilmesi ve çok sayıdaki diğer program ve projeleri kapsayan uğraşlardır.

3. KIRSAL ALANDA MEVCUT DURUM VE TEMEL ÖZELLİKLER

Kırsal kalkınma politika ve uygulamalarında tüm sorunların tespiti ve buna göre hedef oluşturulması önem taşımaktadır. Çünkü, Türkiye'de kırsal yapı sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri ile oldukça karmaşık bir görünüm sergilemektedir. Nüfus, tarımsal üretim, mülkiyet ilişkileri, geleneksel yapı, temel hizmetlere erişebilirlik, sosyal güvenlik açısından kırsal alan iç içe geçmiş bir çok sorunu barındırmaktadır. Bundan hareketle, öncelikle kırsal alanın genel durumunun ortaya konulması ve buna göre strateji belirlenmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

3.1. Kırsal Nüfus

Türkiye'de kırsal nüfus Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplam nüfusun ¾'ünden daha fazla pay alırken, özellikle 1950'li yıllardan sonra tarımda makineleşmeye geçiş, ekonomik sistemde değişimler ve kente göç ile birlikte kır nüfusu azalmaya ve yaşlanmaya başlamıştır. Bu azalma 1985 yılındaki Genel Nüfus Sayımı'na kadar oransal bir azalma iken, bu dönemde mutlak azalma süreci de başlamıştır. Çizelge.1'de de görüleceği gibi, ilk nüfus sayımından bu yana kırsal nüfus miktarı oransal olarak sürekli azalma göstermekte ve bu azalış 1985 yılında mutlak

azalma sürecine de girmiştir. Çizelgede en ilginç gelişmelerden birisinin 1990-2000 yılları arasında yaşandığı görülmektedir. Çünkü, bu dönemde *kırsal nüfusta mutlak olarak 700 bin dolayında nüfus artışı* gerçekleşmiştir. Bunun üzerinde çok sayıda görüş ortaya çıkarken, en önemli nedenlerden biri, özellikle ekonomik şoklardan sonra kentlerde kırsal alana dönüş arzusudur. Ayrıca, özellikle kentlerde kır kökenli yaşlı nüfus arasında da kırsala yeniden dönme arzusu giderek yaygınlaşmaktadır. Kırsal nüfus açısından önemli, çoğu durumda göz ardı edilen ve istatistiklerde de yer almayan bir konu da kent-kır nüfus etkileşimidir. Çünkü, ülkemizde nüfusun önemli bir bölümü yaz aylarını köysel yerleşim birimlerinde geçirmekte, buralarda tarımsal üretimde bulunmakta ve diğer mevsimlerde ise kentlerde yaşamını sürdürmektedir. Bu ise, kır-kent etkileşimini ortaya çıkarmakta ve kırsal alanın aslında daha fazla nüfus barındırdığını ortaya koymaktadır.

Çizelge.1. Türkiye’de Nüfusun Gelişim Seyri

SAYIM YILLARI	KIRSAL NÜFUS		KENTSEL NÜFUS		TOPLAM SAYI (milyon)
	SAYI (milyon)	(%)	SAYI (milyon)	(%)	
1927	10.3	75.8	3.3	24.2	13.6
1940	13.4	75.6	4.3	24.4	17.8
1950	15.7	75.0	5.2	25.0	20.9
1960	18.8	68.1	8.8	31.9	27.7
1970	21.9	61.6	13.6	38.4	35.6
1980	25.0	56.1	19.6	43.9	44.7
1985	23.7	47.0	26.8	53.0	50.6
1990	23.1	41.0	33.3	59.0	56.4
2000	23.8	35.1	44.0	64.9	67.8

Kaynak: DİE Genel Nüfus Sayımları

3.2. Kırsal Yerleşimler

Kırsal alanda yaşanan önemli sorunlardan biri, kırsal yerleşimlerin sayıca çok ve dağınık olmasıdır. Bu özellik, bir yandan kırsal nüfusun temel alt ve üst yapı hizmetlerine erişimini güçleştirmekte, bir yandan kamu yatırımlarını zorlaştırmakta diğer yandan ise üreticilerin örgütlü davranma eğilimini engelleyebilmektedir. 2002 yılı itibariyle, ülkemizde 3.216 belediye (2.265’i belde belediyesi) ile 36.527 köy ve bu köylere bağlı 42.098 köy alt yerleşimi olmak üzere *toplam 81.841 yerleşim birimi* bulunmaktadır (www.khgm.gov.tr).

3.3. Kırsal Alanda Temel Alt ve Üst yapı Hizmetleri

Kırsal alt yapı hizmetleri arasında gerek köylerde yaşayan insanların sosyal ihtiyaçlarının karşılanması, gerekse tarımsal ürünlerin zamanında pazara ulaştırılması ve pazarlanması bakımından köy yolları büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde köy ve bağlısı dahil olmak üzere toplam 78.625 yerleşim biriminde 291.585 km.lik köy yolu bulunmaktadır. Artık, yolu olmayan köy kalmamıştır. Sorun, daha çok iklimsel koşullardan ve yolun niteliklerinden kaynaklanmaktadır. 1 Ocak 2004 tarihi itibariyle toplam köy yolu ağının; %31’si asfalt, %44’i stabilize kaplamalı, %18’i tesviyeli, %6’sı mutasavver ve %1’i beton yoldur (www.khgm.gov.tr).

Kırsal yerleşimlerde en önemli sorun alanlarından birisini plansız ve dağınık yerleşim oluşturmaktadır. Çünkü, yerleşim yerlerinin ancak %1'i planlıdır (örneğin; köy yerleşim planları, köy iskan projeleri). Kırsal imar düzeni, kırsal alan planlaması ile ilgili pek çok yasal düzenleme bulunmasına rağmen, bunlar sağlıklı bir şekilde geliştirilememiştir. Bir diğer önemli sorun ise, kırsal alanda kanalizasyon eksikliğidir. Bu konuda resmi ve güncel bir veri bulunmamakla birlikte, ülkemizdeki köylerin yaklaşık %6'sında kanalizasyon altyapısının bulunduğu tahmin edilmektedir.

İnsan beslenmesinde ve yaşamının sürdürülmesinde en önemli gereksinimlerinden olan içme suyu temini açısından, kırsal alanda son yıllarda önemli çalışmalar yapılmış ve nüfusun hemen hemen tamamına içme suyu hizmeti götürülmüştür. Nitekim, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, hizmet alanına giren nüfusun %95'ine, yerleşim birimlerinin ise %87'sine yeterli ve sağlıklı içme suyu götürmüş durumdadır. Yerleşim birimlerinin %13'üne ise, henüz yeterli ve sağlıklı içme suyu götürülememiştir. İçme suyu hizmeti götürülen birimlerin %55'i şebeke, %32'si çeşme kaynaklı içme suyuna sahiptir.

Eğitim sistemimiz içerisinde, 2001-2002 dönemi itibariyle, ilköğretim ve lise kademelerinde 16.090.785 öğrenciye, 58.873 okulda 578.805 öğretmen ile örgün ve yaygın eğitim hizmeti sağlanmaktadır. Kırsal alanda genel eğitim ilköğretim kademesinde yoğunlaşmakta olup orta öğretimin %93'ü şehirlerde gerçekleştirilmektedir (www.meb.gov.tr). Kırsal alanda eğitim açısından ortaya çıkan *en önemli sorun alanları; eğitimin kalitesi, personelin niteliği ve donanım yetersizliğidir*. Kırsal alanda, eğitim hizmetleri çoğunlukla ilköğretimden öte geçememektedir. Bu durum ise, Anayasal açıdan fırsat eşitsizliğini ortaya çıkarmaktadır. Kente göçün önemli nedenlerinden birini oluşturan eğitimdeki kısıtlar, kırsal alanda özellikle genç nüfusun *dikey sosyal hareketliliğini* de etkileyen ve sınırlayan bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Kırsal alanda eğitimde yaşanan sorunlar sağlık hizmetlerinde de görülmektedir. Sağlık hizmetleri açısından da temel sorun alanları; *personelin niteliği ve donanım yetersizliğidir*. Kırsal alanlarda coğrafi koşulların getirdiği elverişsiz durumlar, sağlık personelinin yer seçimindeki kriterler ile donanım-bina yetersizliği üst üste gelince sağlık sorunu çoğu durumda yaşamsal bir öneme sahip olmaktadır.

Kırsal alanda özellikle sağlık ve eğitim hizmetlerinde en önemli sorunlar, personel planlamasında, kalifiye eleman bulunmasında ve bunların uzun süreli bölgesel istihdamında yaşanmaktadır. Ayrıca, kırsal kesimde özellikle yoksul nüfus açısından önemli bir sorun hizmetlere erişememedir.

3.4. Kırsal Alanda Yoksulluk ve Yoksunluk

Kırsal kalkınma politikalarında, uygulamalarında ve çalışmalarında yoksulluk evrensel boyutta ön plana alınan konulardan biri haline gelmiştir. Çünkü, geri kalmışlıktan ve yetersiz hizmetlerden en fazla etkilenen toplum kesimlerinin başında yoksul gruplar gelmektedir. Bu nedenle, ülkemizde de giderek artan bir sorun olan yoksulluk konusunun detaylı olarak ortaya konulması gerekmektedir.

Türkiye’de küreselleşme, daha fazla liberalleşme, dışa açılma olarak bilinen ekonomik süreçlerden en fazla etkilenen kesimlerin başında tarım ve dolayısıyla kırsal nüfus gelmektedir. Tarımda dış ticaret serbestliği, uluslar arası anlaşmalar ve özelleştirme temelinde gerçekleşen uygulamalardan milyonlarca insan doğrudan etkilenmektedir. Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri’nin *uluslar arası politikaları ile biçimlenen tarım politikaları; küçük işletmeye sahip olan çiftçileri ve %30 dolayındaki topraksız kırsal nüfusu etkilemekte ve bunları yoksulluğa, işsizliğe, kente göçe ve sigortasız çalışmaya zorlamaktadır*. Bütün bu aşamalarda, kırsal alanda artan yoksulluk ülke genelinde ciddi sorunlara neden olmaktadır. Yoksulluk, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sadece ekonomik yetersizlik olarak ortaya çıkamamaktadır. Yoksulluk aynı zamanda, doğal çevre üzerinde baskı yaratmakta, toplumsal dinamikleri etkilemekte kültürel ve siyasi marjinalleşmeyi de hızlandırmaktadır.

İnsanların fiziki ve insani gereksinimlerini karşılamaya yetecek mal ve hizmetleri alamama olarak tanımlanabilen yoksulluk ile bunlara erişememe olarak tanımlanabilen yoksunluk, kırsal alanda yaşayanları daha fazla etkilemektedir. Çünkü, kırsal alanda yaşayanların önemli bir bölümünü topraksız veya küçük tarım işletmesi sahipleri oluşturmaktadır. Bunlar da yetersiz gelir koşullarında yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bunun yanı sıra, temel sosyal haklardan ve hizmetlerden de yararlanamayan kırsal kesimdeki insanlar yoksulluğu yoğun olarak hissetmektedir. 1980’li yıllardan sonra uygulanan ekonomi politikalarından tarım kesimindeki özellikle topraksız aileler, küçük işletme sahipleri ve geçimlik düzeyindeki küçükbaş hayvancılık ile uğraşanlar etkilenmektedir. Çünkü, bunlar Türkiye’nin çoğunlukla az gelişmiş veya geri kalmış yörelerinde yaşamakta olup, alternatif gelir kaynakları da oldukça sınırlıdır. Tarım kesiminin en dağınık ve örgütsüz grubunu da bunlar oluşturmaktadır. Bu grup, ekonomik ve toplumsal değişim süreçleri sonunda giderek daha da yoksullaşmaktadır.

Gerek akademik gerek politika tartışmalarında genel kabul gören temel tanıma göre, yoksulluk iki biçimde tanımlanabilir;

- a. **Mutlak yoksulluk:** Bir insanın *yaşamını minimum seviyede sürdürebilmek zorunda kalmasıdır*. Başka bir deyişle, biyolojik olarak kendisini üretebilmesi için gerekli kalori ve diğer besin bileşenlerini sağlayacak beslenmeyi gerçekleştirmesidir. Bu temel ihtiyaçları karşılamaktan yoksun aynı ve nakdi geliri olanlar, mutlak yoksulluk sınırının altında kabul edilirler.
- b. **Görelî yoksulluk:** Bir insanın biyolojik olarak değil, *toplumsal olarak kendisini üretebilmesi* için gerekli tüketim ve yaşam biçimi düzeyini ifade eder. Bu durumda, belli bir toplumda kabul edilebilir asgari tüketim düzeyinin altında geliri olanlar, görelî yoksul olarak tanımlanabilir.

Bu iki kavram, işlevsellik kazandırılmaya çalışıldığında, genelde parasal göstergeler üzerinden hesaplanmaktadır. Örneğin; **mutlak yoksulluk** sınırı için, uluslararası karşılaştırmalarda genellikle kullanılan ölçüt, satın alma paritesiyle 1 ABD Doları günlük harcama seviyesidir.

Görelî yoksulluk için ise, genellikle benimsenen ölçüt, ülke içindeki ortalama ya da medyan gelirin belli bir oranı altında (örneğin %40) geliri olan bireylerin toplam nüfusa olan oranının bulunmasıdır. Ancak, yoksulluğun salt gelir eksikliği ya da

ortalama/medyandan sapan gelir miktarı olarak tanımlanmasının beraberinde getireceği sınırlar bulunmaktadır. Yalnızca gelir odaklı yaklaşımın, bireylerin toplumsal yapının sunduğu hak ve olanaklara ulaşım ulaşılamaması yönünde kapsamlı bilgi veremeyeceği, özellikle son on yıldaki tartışmalarda giderek artan bir kesimin kabul ettiği bir gerçek haline gelmiştir.

Bunlardan hareketle, yoksulluk *içeriği açısından* da iki ayrı biçimde tanımlanabilmektedir. Buna göre; **dar anlamda yoksulluk**, bireyin sadece yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olacak gıdaya, barınağa ve giyime sahip olmasıdır. **Geniş anlamda yoksulluk** ise, bireyin gereksinimlerinin karşılanmasında toplumun sahip olduğu genel düzeyden geride kalmasıdır. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (DİE) 2002 yılına ilişkin Hane Halkı Bütçe Anketi Sonuçlarına göre; Türkiye'deki ailelerin **en yoksul %20'lik kesimi, nüfusun ise %17.8'lik bölümünü oluşturan 12.2 milyon kişi, günde ortalama 1 ABD Doları elde etmekte**, ikinci %20'lik dilimde yer alan ve nüfusun %19.8'ini oluşturan **13.5 milyon kişinin ise günlük ortalama geliri 2 ABD Doları düzeyinde** bulunmaktadır. Uluslararası standartlarda günlük 1 ABD Doları "açlık", 2 ABD Dolarının altı "yoksulluk" sınırı kabul edilmektedir. Buna göre, Türkiye'de açlık sınırında yaşayanların sayısı 12 milyonu aşmakta ve toplam yoksul sayısı 25.7 milyon kişiyle nüfusun %37.6'sını oluşturmaktadır.

Çizelge.2. Yersel ve Bölgesel Yoksulluk Oranları (%)

Yerleşim Birimleri ve Bölgeler	Mutlak yoksul	Görelî yoksul	Orta	Üst
Kent	2,8	21,8	39,0	36,4
Kır	9,3	33,0	36,7	21,0
Bölge				
Marmara	1,3	18,3	40,5	39,9
Ege	2,6	22,4	46,7	28,2
Akdeniz	7,7	29,5	37,1	25,7
İç Anadolu	6,0	28,1	36,3	29,6
Karadeniz	8,1	31,0	36,3	24,6
Doğu Anadolu	7,7	32,0	32,3	28,0
Güneydoğu Anadolu	17,5	45,2	24,3	13,0

Kaynak: DİE, Hane Halkı Bütçe Anketi Sonuçları, 2002

Çizelge.2 incelendiğinde, kırsal alanlardaki mutlak yoksulluk oranının kentsel alanların yaklaşık 3.5 katı olduğu, görelî yoksulluğun ise 1.5 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kırsal alanlarda günde 1 ABD Dolarından daha az bir gelir ile geçimini sağlayan nüfus, yoksulluğu, kentsel alanlardaki nüfusa göre daha fazla hissetmektedir. Bölgesel olarak incelendiğinde ise, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde mutlak ve görelî yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yoksulluğun azaltılması için özellikle kırsal alanlara ve tarıma yönelik politikaların öncelikli olarak uygulanması kaçınılmaz bir gerçektir. Türkiye'de yoksulluk konusunda en son yapılan araştırma 2002 yılı verilerine dayanmaktadır. Anka Ekonomi Bülteninde yayımlanan verilere

göre, Türkiye’de günde 1 ABD Doları veya daha az harcama yaparak yaşamını sürdürmeye çalışan 14 milyon insan var ve her 5 kişiden biri açlık sınırının altında yer almaktadır. Araştırmada verilen bilgilere göre 1nci %20’lik nüfus (en fakir) kişi başına günlük 1 ABD Doları harcama sınırında iken, 2nci %20’lik nüfus (biraz fakir) kişi başına günlük 1.8 ABD Doları harcama sınırındadır. Buraya kadar belirtildiği gibi, Türkiye’de yoksulluğun boyutları giderek derinleşmektedir. *Yoksulluk, gelir kaynaklarının ve meslek çeşitliliğinin sınırlı olduğu kırsal alanda daha da ön plana çıkmaktadır.*

Yoksulluk Türkiye’nin giderek ağırlaşan bir sorunudur. Yoksulluk açlık sınırına doğru ilerlemektedir. Şiddetini giderek arttıran yoksulluk belirli bir kesimin değil sosyo-kültürel ve ekonomik boyutlarıyla tüm toplum kesimlerinin sorunudur. Yoksulluk arttıkça ekonomik yetersizlik, fiziki güçsüzlük, çevre kirliliği, dengesiz gelir dağılımı, sesini duyuramama ve marjinalleşme daha da artmaktadır. Nedeni, boyutu ve türü ne olursa olsun yoksulluk sorununun en önemli özelliği, toplumun yaşamı üzerindeki sosyolojik ve psikolojik etkileridir. Yoksulluk bu haliyle devam ederse, bu gelecekte daha da ağır sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu nedenlerle kolay erişilebilir ve uygulanabilir yoksullukla mücadele yöntemlerinin bulunması gerekmektedir.

3.5. Örgütlenme

Kırsal kalkınma ve tarımsal üretim çalışmalarının önemli bir boyutunu kırsal alanda gerek kamu tarafından gerek sivil toplum tarafından gerçekleştirilen örgütlenmeler oluşturmaktadır. Yerinden yönetim ilkesine göre kurulan il, ilçe, belediye ve köy muhtarlıkları gibi mülki ve yerel idareler sahip oldukları geniş yetkilerle kırsal alanlarda görev üstlenen önemli kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat tarımda, kırsal alanda üretici ve ürün pazarlamasına yönelik olarak varolan ve olması gereken örgütler ise şu biçimlerde ortaya çıkmaktadır; kooperatifler, ziraat odaları, odalar, birlikler, şirketler, vakıflar ve dernekler.

Aslında, kırsal alan örgütlenmesini kooperatifler ve kooperatif haricindeki ekonomik ve sosyal amaçlı, aynı zamanda baskı grubu olan sivil çiftçi örgütleri olarak iki grup halinde incelemek olasıdır. Çünkü, tarım sektöründe üreticilerin ekonomik yönden örgütlenmesinde dünya da en fazla görülen ve yaygın olan örgütlenme modeli kooperatif olarak ifade edilmekte ve kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak kooperatif sektörü gösterilmektedir.

Ülkemizde üretici örgütlenmesinin en yaygın biçimin oluşturan kooperatifçilik daha çok sayısal yönden olmuş, sektördeki etkinlikleri arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

3.6. Sosyal Güvenlik Durumu

Kırsal kesimde yaşayanlar genellikle tarım kesiminde çalışırlar. Geniş bir nüfus kitlesinin içinde bulunduğu bu kesimin toplum kalkınması açısından bir gösterge oluşturan sosyal güvenlik konusunda ihmali düşünülemez. *Sosyal güvenlik uygulamalarının amacı; yalnız belirli risklere karşı maddi güvence sağlayacak parasal yardımı yapmak değil, herkese insan onuruna yaraşır bir biçimde, gelecek kuşkusuna kapılmaksızın, huzur ve refah içinde yaşama hakkını sağlamaktır.*

Toplumun birçok kesimleri uygulamadaki bazı eksikliklerine rağmen sosyal güvenlik sistemlerinin koruyucu şemsiyesi altına alınırken, en kalabalık kesimi oluşturan tarım kesimi bu yasalardan ancak sınırlı bir biçimde yararlanabilmektedir. Mevcut sosyal güvenlik olanaklarından çiftçiler yeterince yararlanamadığı gibi, 2926 sayılı “tarımda kendi ad ve hesabına çalışanlar sosyal sigortalar kanunu” ile bu kesime getirilen olanaklar da oldukça yetersiz kalmış olup, 4.1 milyon çiftçi ailesinden ancak 1.2 milyonu tarım sigortası kapsamındadır. Türkiye genelinde yaklaşık 250.000 çiftçi Sosyal Sigortalar Kurumu’na (SSK) kayıtlıdır. Bir diğer sosyal güvenlik uygulaması olan BAĞ-KUR’a bakıldığında Türkiye genelinde BAĞ-KUR’dan yararlanan yaklaşık 13 milyon nüfusun ancak % 6-7’si tarımda yer almaktadır. Türkiye genelinde nüfusun fazlalığı, toprağın marjinal kullanım sınırına gelmiş olması, makineleşme ile işgücü fazlalığının açığa çıkması, tarımsal üretimin büyük ölçüde doğal koşullara bağımlılığı, tarımsal ürünlerde ve girdilerde fiyat dalgalanmaları, gelir düzeyinin düşük ve dağılımın dengesiz olması, az topraklı ve topraksız çiftçilerin fazlalığı ile geleneksel ilişkilerin varlığı gibi nedenler sağlıklı ve işleyen bir sosyal güvenlik sisteminin varlığını hem zorunlu kılmakta hem de sistemin oluşturulmasını güçleştirmektedir. Bu aynı zamanda, son yıllarda uluslararası kalkınma konularının öncelikleri arasında yer alan sürdürülebilir insani kalkınma açısından da bir gerekliliktir.

3.7. Mülkiyet Dağılımı

Tarımsal yapıyı belirleyen en önemli kriterler arasında tarımsal mülkiyetin dağılımı ve işletme büyüklükleri ön sıralarda yer alır. Tarımsal mülkiyet denildiğinde ise, öncelikli varlık topraktır. Tarımda mülkiyet dağılımında eğer dengesizlikler varsa ve işletmeler yeterli büyüklükte işletme toprağına sahip değilseler, bu durum tarım topraklarında verimli bir tarımsal üretim yapılmasını engellediği gibi, toplum katmanları arasında da farklılığa ve kalkınmanın gecikmesine neden olur.

Çizelge.3’de görüleceği gibi, Türkiye genelinde toprak dağılımı dengesizlik göstermektedir. 50 dekardan küçük tarım işletmelerinin Türkiye genelindeki payı %64.8 iken, bunların işlediği arazi miktarı %21.3’dür. Buna karşılık, 500 dekardan daha büyük araziye sahip olan tarım işletmelerinin oranı %0.7 iken, bunların işlediği arazi miktarı %11.4’dür. Doğal olarak, böyle bir dağılım, tarımsal ve kırsal kalkınma çalışmalarında öncelikli sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Çizelge.3. Türkiye’de Toprak Dağılımı (%)

İşletme Büyüklükleri	İşletme Sayısı (%)	İşlenen Arazi (%)
5 dekardan küçük	5.9	0.3
5-9 da.	9.6	1.1
10-19 da.	17.8	3.9
20-49 da.	31.5	16.0
50-99 da.	18.5	20.7
100-499 da.	15.9	46.6
500-999 da.	0.6	6.1
1000 + da.	0.1	5.3
Toplam İşletme Sayısı	3.021.190	-
Toplam Arazi Miktarı	-	184.329.487 dekar

Kaynak: 2001 Yılı Genel Tarım Sayımı Sonuçları-DİE.

3.8. Kırsal Alanda ve Tarımsal Üretimde Kadın

Kalkınma çalışmalarında kadın ve çocuklar toplumların en dezavantajlı grupları olarak kabul edilmektedirler. Kadınlara karşı yapılan ve kadının yaptığı işin erkek tarafından yapılan işe nazaran daha az değerli ve daha az saygın kabul edilmesi, ülkeler çapındaki değerlendirmelerde ve kayıtlarda daha az “kayda değer” bulunması, kadının üretimdeki kaynaklara erkeğe oranla daha az erişimi, aile gelirinin kontrolünde kadının çok az söz hakkına sahip olması, kamusal alanda yönetim ve denetim rollerini daha az oranda üstlenebilmesi anlamını taşıyan negatif ayırımcılıktan dolayı, statüsü ve konumu ne olursa olsun kadın dezavantajlı duruma düşmektedir. Tarım ağırlıklı bir toplum özelliği gösteren ülkemizde de kadının özellikle tarımsal üretimdeki, payı küçümsenmeyecek kadar fazladır.

Türkiye’de işgücüne katılma oranı %48.7 olup, bu oran erkeklerde %70.1, kadınlarda %27.4’tür. Kırsal alanda ise, toplam işgücüne katılma oranı %60.1 olup, bu oran erkeklerde %76.7, kadınlarda ise %43.8’dir (DİE, 1999). Kırsal alanda kadının iş gücüne katılma oranı ülke genelindeki iş gücüne katılma oranına göre daha yüksektir. Kırsal alanda tarım kesiminde istihdam edilen kadınların çoğunluğu marjinal işlerde yoğunlaşmakta ve ücretsiz aile işçisi konumundadır.

Tarım kesimindeki kadınların üretime katılım düzeyleri, ailenin sahip olduğu arazi ve hayvan varlığına, gelire ve ürün desenine göre değişmektedir. Ancak, tarımda mekanizasyon düzeyi arttıkça kadın tarımsal üretimden kopmakta ve çalışma potansiyeli ev kadınlığına yönelmektedir. Az topraklı ailelerde kadınlar mevsimlik işçilik başta olmak üzere bitkisel ve hayvansal üretimin her aşamasına katılmaktadır .

Kırsal alanda kadının emek yoğunluğu sadece tarımsal üretimde değil, aynı zamanda hane içinde de çok yüksektir. Hane içi istihdam bağlamında ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadın ve genç kızlar ağır bir iş yüküne sahiptirler. Kadınlar, ev temizliği, ekmek/yemek yapımı, çamaşır yıkama ve su taşıma gibi rutin işlerin yanı sıra tarla, bağ-bahçe işleri, odun taşıma, hayvan bakımı gibi yüksek efor gerektiren ve bir hayli zaman alan işleri de yapmak durumundadır. Kentsel alanda maddi durumu ve gelir düzeyi göreceli olarak daha iyi olan ve bu nedenle çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi gibi elektrikli ev aletlerini kullanabilen kadınlar ile kıyaslandığında kırsal genelindeki kadınlar bir anlamda “ağır işçi” statüsüne girmektedirler.

Kırsal alanda istihdam edilenlerin %77.0’si tarımda yer almakta olup, bu oranın %47.5’i kadın, %52.5’i erkektir. Ayrıca, kırsal alanda istihdam edilen erkeklerin %66.6’sı, kadınların ise %94.2’si tarımda yer almaktadır (DİE, 1999). Yani, kırsal alanda kadınların tamamına yakını tarımda istihdam edilmektedir.

Tarımda çalışan kadınların %87.3’ü ücretsiz aile işçisi, %8.5’i kendi hesabına veya işveren, %4.2’si ise ücretli olarak çalışmaktadır. Kırsal alanda kadınların ve erkeklerin üstlendikleri roller farklılık göstermektedir. Kadın ve erkeklerin rol dağılımının farklılaşması hanenin temel geçim kaynağı, ürün deseni, köyün yerleşim yeri ve şehirle kurulan bağlantı ile yakından ilgilidir. Ayrıca kadınların beklentileri ve potansiyelleri birbirine yakın köylerle benzerlikler göstermektedir.

Yeniden üretimle ilgili olarak (yemek, kışlık yiyecek hazırlanması bulaşık, çamaşır, temizlik, çocuk bakımı) yapılan işler kadınlar tarafından yapılmaktadır. Ağırlıklı olarak köylerin temel geçim kaynağını bitkisel üretim, hayvancılık ve mevsimlik göç oluşturmaktadır. Tarımsal üretimin sınırlı olduğu köylerde erkekler hane tüketimine yönelik olarak yapılan sebzeçilik ve bağcılık, bahçe hazırlığı, toplama, sulama, çapada çalışmaktadır. Temel geçim kaynağı bitkisel üretim olan hanelerde ise kadının iş yükü daha fazla üretimin satış hariç her aşamasında yer almaktadır. Hayvancılık faaliyetlerinde yine erkekler hayvanların otlatılması, besleme, kırkım gibi işler yapmakta, kadınlar ise sağım, süt ürünlerinin değerlendirilmesi, ahır temizliği ve ot toplama işlerini üstlenmektedir. Ayrıca, hayvansal ürünlerden yağ, yoğurt ve peynir üretimini kadınlar ailelerinin günlük tüketimleri için üretmektedirler.

2002 yılı itibarıyla Türkiye genelinde okur-yazar oranı %87,5'dir. Okur-yazarlık oranının cinsiyetler arasındaki dağılımına baktığımızda ise kadınların erkeklerin çok gerisinde olduğunu görmekteyiz. Erkeklerin %95,3'ü, kadınların ise %80'i okur-yazardır. Kırsal alanda ise erkeklerin %91'i, kadınların ise %73'ü okur-yazardır. Kırsal alanda özellikle kız çocuklarının eğitimden yararlanmaları kırsal alanda köy yerleşimlerinin konumuna, alt yapının yeterli ya da yetersiz oluşuna okulların nicelik ve niteliği ile ve sosyo-kültürel yapılanmaya bağlıdır (www.die.gov.tr).

Türkiye'de kırsal alanda yerleşme düzenine damgasını vuran az nüfuslu ve küçük yerleşim birimlerinin, özellikle mezraların genellikle okulları yoktur. Bu dağınık ve küçük yerleşim birimlerinde yaşayanlar-ulaşabilir uzaklıkta olması durumunda-bağlı oldukları köy merkezindeki okuldan yararlanmakta ya da öğrenim dışı kalmaktadır. Ayrıca, bazı kırsal yerleşimlerde ailelerin geçim koşulları ve gelir düzeyleri, bu arada iş gücüne duydukları gereksinme, çocukların ilköğretimden sonra öğrenim sürdürme şanslarını azaltmaktadır. Ancak kız çocuklarına kayıp aile üyesi gözü ile bakılması, küçük yaşta nişanlanması ve evlendirilmesi, geleneksel anlayış gereği bazı ailelerin kız çocuklarının bedenlen gelişmiş olmaları nedeniyle dört, beş ve altıncı sınıflardan geri almaları, küçük kardeşlerine annelik yapmaları onların eğitim hizmetlerinden yararlanmalarını engellemektedir. Kız çocukların, anneleri gibi, görünmez ağır işçiliği, eğitimlerine yönelik güçlü negatif yargılar, erken yaşta hamilelik, töreler ve çevre endeksli düşünce tarzı kırsalda okullaşmayı engelleyen en belirleyici iç faktörler olarak ortaya çıkmaktadır.

Sürdürülebilir bir tarımsal ve kırsal kalkınmada kırsal kadının tarımsal üretime yaptığı katkılar yüksektir. Kırsal alanda yaşayanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi için uygulanan programlarda kadın varlığı ön koşullardan birisi olmak durumundadır. Toplumsal cinsiyet duyarlılığı olmayan projelerde kadınlar ve onlar gibi dezavantajlı gruplar kalkınmadan yararlanmak bir yana olumsuz etkilenmektedir. Kırsal alanda cinsiyet rolleri kırsal toplum özelliklerine göre değişme gösterir. Dolayısıyla evrensel erkek ve kadın rollerinden söz etmek mümkün değildir. Kadına yönelik geliştirilecek kırsal kalkınma stratejilerinin de bu kırsal toplum özelliklerine ve farklı sosyal formasyonlarda kadınların üstlendikleri rollere göre belirlenmesi gerekir. Kırsal alanda kadınların mevcut durumunun iyileştirilmesi aynı zamanda; Türkiye'de bölgeler ve cinsiyetler arası eşitsizliğin azaltılması, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sosyal kalkınmanın desteklenmesi anlamına da gelmektedir.

3.9. Kırsal Kesimde Toplumsal Değişme Eğilimleri

Türkiye'nin içinde bulunduğu toplumsal değişme süreci içinde kırsal köy topluluklarında da önemli değişimler olmaktadır. Özellikle, 1980'li yıllardan sonra Türkiye'nin izlediği ekonomik modelde, kırsal aile yapısında ekonomik açıdan da bazı değişimler olmuştur. Bu dönemde girdi fiyatlarında görülen olağanüstü artışlar nedeniyle kırsal aile girişimini kırmak, kısmen de olsa korunmak istemiştir. Bu eğilim, işletmenin tam kapasite ile çalışmamasına neden olmuştur. Tam kapasite ile çalışmayan işletme oradan geçinmek durumunda olan haneyi zor durumda bırakmış ve aile içi çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmalar birkaç çekirdek aileden ya da bir çekirdek aile ve yakın kan akrabalarından oluşan geniş aile biçimini sarsmış ve hanenin çekirdek aile biçimine dönüşmesinde etkili olmuştur.

Ailenin kolektif yaşamdan bireysel yaşama geçişi ve giderek güncel düşünceye yönelmesine neden olan çekirdek aile ile tarıma bağımlılık da azalmaktadır. Aileler bazı kişileri tarım dışında çalıştırmak yoluyla; hem haneden ayrılma ile oluşan dezavantajı gidermek, hem de tarımdan kaçışa olanak hazırlamak amacına yönelmektedirler.

Köyün dışarıya açılması, pazara yönelmesi aynı zamanda tüketim alışkanlıklarında da değişiklikler yapmıştır. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren başlayan dışa açılma süreciyle bu tarihe kadar sadece kendi gereksinimlerine yanıt verebilecek biçimde üretimde bulunan işletmeler, bundan sonra yavaşta olsa pazara açılarak pazar gereksinimlerine yönelik üretimde bulunmaya başlamıştır.

Kırsal alanda görülen önemli değişimlerden birisi de kırsal mesleklere yönelik yaklaşımdır. 1980'li yıllarda kırsal kesime yönelik ulaşım ve haberleşme olanaklarındaki artışlar köy ve kent toplumlarının birbirlerini daha iyi tanımalarına ortam hazırlamıştır. Bu yıllarda hizmete giren birkaç kanallı ve renkli televizyon yayınları, kırsal halkın içinde bulunduğu koşulları daha iyi tanımasına yardımcı olmuştur. Ulusal gelirden tarımın aldığı payın sürekli azalması ve gelir dağılımındaki dengesizliğin artmasına ek olarak, kırsal kesimin ulaşım, haberleşme, eğitim, sağlık ve daha birçok alandaki güçlükleri de katılırsa kırsal kesimden kente yönelen göç ile kırsal mesleklere yönelik değer yargılarındaki olumsuz değişimin nedenleri daha iyi açıklanmış olur.

Buraya kadar belirtildiği gibi, kırsal alanda toplumsal değişimin yönünü ekonomik koşullar belirlemektedir. Ekonomik koşulların güçlüğü ve kırsal alanda dışa açılma, beraberinde birçok sorunu da getirmekte ve topluluklar kültürel ve ekonomik açıdan yeni arayışlara girmektedir.

4. KIRSAL KALKINMA POLİTİKALARI VE UYGULAMALAR

Cumhuriyet'in kuruluşundan beri kırsal alanları kalkındırmak, ulusal kalkınma çalışmalarına entegre etmek ve kent-kır dengesizliğini gidermek amacıyla yerel, bölgesel ve ulusal ölçeklerde önemli çalışmalar vardır. Bu çalışmalar, ülkemizin geçirdiği ekonomik süreçler ve planlama açısından iki dönem olarak incelenebilir. Bunlar, Planlı Dönem Öncesi çalışmalar ile Sonrası çalışmalarıdır.

4.1. Planlı Dönem Öncesi

Türkiye dünyada sosyal ve ekonomik kalkınmasını belirli bir plan ve program

içinde yürütme gereğini duyan ve planlı bir kalkınmayı daha 1930'lu yıllarda uygulamaya koyan çok az ülkeden biridir. Cumhuriyetin kuruluşu ile başlayan modernleşme, çağdaşlaşma özlemi ve buna paralel olarak çalışmaların, tüm zorluk ve engellere karşın zamanın olanakları içinde başarı ile yürütüldüğü söylenebilir. Çünkü, Türkiye'nin çağdaş uygarlığa ulaşma girişimleri ve ekonominin her sektöründe belli dengeleri kurma çabaları elverişsiz ve talihsiz koşullarla karşı karşıya bulunuyordu. Gerçekten de genç Türkiye Cumhuriyeti 1929 yılına değin dış ticaretine, gümrüklerine ve ödemelerine Lozan Antlaşması koşulları nedeniyle pek egemen olamamıştır. Hele 1929 ve 1930 yıllarında dünya ülkelerinin karşı karşıya bulunduğu ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiş, sadece tarım ürünlerine dayalı olan Türk ihracat olanaklarını felç etmiş ve ekonominin çok şiddetli sarsıntı geçirmesine neden olmuştur. Bu gerçekler karşısında Türkiye'nin tek yapabileceği ise, tarımda ve kırsal kesimde kalkınmanın sağlanarak, kaynak yaratılmasıdır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bundan hareketle, dönemin hükümetleri bunun kırsal kalkınma ile olabileceğini düşünerek köylüye yönelik önemli adımlardan biri olan 18 Mart 1924'deki 442 sayılı Köy Kanunu'nu çıkartmışlardır.

4.1.1. Köy kanunu

Kırsal kesimin çağdaşlaşmasını sağlamaya yönelik Köy Kanunu iki açıdan önemlidir. Birincisi, bu yasa ile kalkınmanın köyden başlama gereği vurgulanıyor, ikincisi de köylere hukuki bir kişilik tanınıyor ve tarihimizde ilk defa köy kanunu ile köy toplulukları özerk bir yapıya kavuşturuluyordu. Köye tanınan özerklikle birlikte, seçilen yönetsel organlara ve köy halkına köy yaşamı için gerekli alt yapı ve benzeri hizmetleri yapma ve daha iyi yaşam koşulları yaratma yükümlülüğü getirilmiştir. Böyle bir yaptırım, toplumu kalkınmaya, çağdaşlaşmaya ve daha iyi yaşam için koşulları oluşturmaya yöneliktir.

4.1.2. Birinci İktisat Kongresi

1930'lu yıllarda kalkınma arayışlarını sürdüren Türkiye'de, işe nereden başlanacağına belirlenmesi amacıyla, İzmir'de "1nci İktisat Kongresi" düzenlenmiştir. Kongrede ülkenin kalkınma sorunları ele alınmış ve kırsal kesimin sorunlarına ilişkin olarak; büyük toprak sahipleri Aşar Vergisinin kaldırılmasını, köyde dirliğin gerçekleştirilmesini, tarımın makineleştirilmesini önermiş ve tarımda kapitalistleşme sürecinin hızlandırılmasını savunmuşlardır. Kongrede ayrıca, tarımsal kredi sorununun çözülmesi, kırsal kalkınmanın en etkin aracı olarak kabul edilen tarımsal eğitimin bu amaca göre yönlendirilmesi ve tarımsal eğitimin uygulamalı olması, yeniliklerin çiftçiye bizzat uygulatılarak benimsetilmesi, köy kökenli ve kentli aydın ve önder kişilerin köylerde yerleşmeleri ve kırsal kalkınma girişimlerinde bir misyoner gibi çalışmalarını önerilmiştir.

4.1.3. Birinci Köy Kongresi

Köyle ilgili çalışmaların kazandığı önem karşısında, Tarım Bakanlığı tarafından 1938'de düzenlenen "Birinci Köy ve Ziraat Kongresi", tarımla ilgili teknik konular yanında, köylerin bazı sosyal ve ekonomik sorunlarını da kapsamıştır. Köy kalkınması ve tarımsal gelişme için girişilecek "ulusal seferberlik"te, mali plan için sağlanacak kaynaklar konusunda da bir çalışma yapılmıştır. Ayrıca, köyün toplumsal yapısı, yaşantısı ve ekonomik gereksinimleri dikkate alınarak "köy kalkınması hakkında rapor" hazırlanmıştır.

4.1.4.Aşar'ın kaldırılması

Köylü için Aşar'ın kaldırılması Cumhuriyet döneminin önemli bir kararıdır. Bilindiği gibi, Aşar, tarım ürünlerinden hasat sırasında "ürün" olarak alınan bir vergiydi. Verginin toplanması arttırma yoluyla "mültezim"e bırakılmıştır. "Mültezim"ler, genellikle bölgelerin tefecileri ve tüccarları konumundaydılar. Aşarın kaldırılması ile ağa, tefeci, tüccar sömürsü azalmıştır. Fakat devlet, aşarın kaldırılmasından doğan gelir açığını arazi vergisi ve tekel maddelerine zam yoluyla kapatmaya çalışmıştır. Bu ise yine küçük ve orta çiftçinin zararına olmuştur.

4.1.5.Toprak ve tapulamaya ilişkin girişimler

Cumhuriyetin başlangıç yıllarında nüfusa göre elde yeterinden çok tarıma elverişli toprak vardı. 1934'de çıkarılan "İskan Kanunu", az topraklı yada topraksız köylüleri toprak sahibi yapmayı öngörüyordu. Bu yasayla, ikiden çok nüfuslu ailelere 6-15 hektar arasında toprak ile çift hayvanı, araç-gereç, tohumluk, ahır, samanlık gibi yerlerin de verilmesi öngörülüyordu. Aynı yıl çıkarılan bir başka yasa (Tapu Kanunu) ile de sahipsiz toprakları imar edenlere tapusunun parasız verilmesi hedeflenmiştir. Diğer yandan, devlet mülkiyetinde olup da kamuya ayrılmamış olan yerleri bağ-bahçe yapan kişilere de vergi değerinin belli bir oranı alınarak dağıtım yapıyordu. Fakat, bu yasalar daha çok büyük toprak sahiplerinin işine yaramıştır. Bu dönemde çıkarılan önemli yasalardan biri de 1945 yılındaki "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası"dır. Bir yandan büyük toprak sahiplerinin siyasal gücünü kırmak, bir yandan da toprak mülkiyetini tarımsal üretimi artıracak biçimde yeniden düzenlemek ve aynı zamanda çeşitli nedenlerle kullanılmayan toprakların ekip biçilerek değerlendirilmesi amacını güden bu yasa, Meclis'te birçok tartışmaya yol açmıştır. 5000 dekardan geniş işletmelerin kamulaştırılarak çiftçiye dağıtılmasını öngören bu yasa büyük toprak sahiplerinin gücünü kırmak için kullanılamamıştır. Yasa ile daha çok kamuya ait toprakların dağıtımına ilişkin kararlar uygulanmıştır.

4.1.6. Köy Enstitüleri

Cumhuriyet döneminde, eğitim alanında kırsal kalkınmaya yönelik en sistemli yaklaşım özellikle Köy Enstitüleri hareketiyle olmuştur. Köy Enstitüleri, kır kökenli çocukların başta öğretmenlik olmak üzere köy için gerekli ve geçerli mesleki bilgilerle donatılıp yeniden köye gönderilmesiyle tabanın değişmesini amaçlamaktaydı. Dünyada örnek bir eğitim denemesi olarak Köy Enstitüleri girişiminde önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bunlar şu biçimde özetlenebilir:

- Enstitüler köy çocukları için fırsat eşitliği sağlamış, eğitimin yüksek maliyetini düşürmüştür.
- Köyün içinden çıkanların, köyle ilişkisi kesilmeden eğitilip köye gönderilmesi köyü en iyi tanıyanların eline bırakılması sonucunu doğurmuştur.
- Köyün kalkınması için gerekli yerel önderlik, bunun için yararlı becerileri kazanmış köylü gençlerin eline geçmiştir.
- Ulusal kültürün yaratılmasında, folklorun ortaya çıkarılmasında Enstitülerin büyük katkısı olmuştur.
- Köy gerçeklerini bilen, köyü seven, köyden yetişmiş olan yeni bir aydın tipi türemiştir.
- Enstitüler, çevrenin ekonomik ve kültürel hayatını etkileyen kalkınma merkezleri durumuna gelmişlerdir.

Buraya kadar belirtildiği gibi, köy ve köylü sorunlarına ilişkin çalışmalar Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren yoğunluk kazanmıştır. Fakat, bunlar birbirinden kopuk, dağınık çalışmalar olarak sürdürülmüştür. Ayrıca, bu çalışmaların küçük üreticiler için ne gibi sonuçlar doğurduğu belli değildir. Tarımsal kredi, çiftçiyi topraklandırma yasası gibi politikaların da köyün toplumsal yapısını değiştirecek nitelikte olduğunu söylemek zordur. Bunlar daha çok büyük işletmelerin işine yaramıştır. Yapılmak istenilen çalışmalar çoğunlukla karşı güçlerin engellemelerine yenik düşmüş, yaşanan şiddetli ekonomik krizler ve yetersizliklerde kırsal kalkınma ile ilgili sorunların çözülmesini güçleştirmiştir.

4.2.Planlı Dönem Sonrası

4.2.1.Toplum kalkınması çalışmaları

Kırsal alanda yaşayanların gönüllü işbirliği içinde teşkilatlanması, idare ile gerekli işbirliğini kurması ve merkezi idarenin götürdüğü hizmetlere fiziki ve mali gücü ile katılması veya hizmetleri benimsemesi ve koruması esaslarına dayanan, toplumun eğitici ve birlikte çalışmaya yöneltici faaliyetleri düzenlemede önemli bir kalkınma yöntemi olan "toplum kalkınması" Birleşmiş Milletler tarafından esas itibarıyla bir eğitim ve teşkilatlanma süreci olarak görülmüş, halkın yaşam düzeyini geliştirme çabaları kendi girişkenliklerini, kendi kendilerine yardımcı destekleyecek ve daha verimli kılacak programların hazırlanması yönünde geliştirilmiştir.

Toplum kalkınmasının yukarıda açıklanan hedefleri doğrultusunda ülkemizde kırsal yerleşimlerin içinde bulundukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirmek amacıyla öz kaynaklarını harekete geçirmelerini, kendi çabalarını devletin çabaları ile birleştirmelerini ve ulusal kalkınma çabalarına katılmalarını sağlayacağı varsayılan bu yaklaşım 1nci BYKP ve planın yıllık programlarında tanımı, esasları, ilke ve hedefleri ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

1nci BYKP çerçevesinde DPT tarafından başlatılan toplum kalkınması deneme çalışmaları, 1964 yılı sonunda Köyişleri Bakanlığının kurulması üzerine bakanlığın sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu dönemde Bakanlık, "çok yönlü kırsal alan planlaması"na ağırlık verdiğinden, deneme alanlarının sayısını kısa sürede 12'den 37'ye çıkarmış ve toplum kalkınmasını ikinci plana itmiştir. 1967 yılı sonuna kadar her ilden bir ilçenin, 1977 sonuna kadar da bütün köylerin toplum kalkınmasının kapsamına alınmasını öngörmesine rağmen bu, daha sonra gerçekleşmemiştir.

Toplum kalkınması deneyimi başlangıçta, çizilen çerçeveye uygun ve öngörülen adımlarla tutarlı olarak yürütülmüştü. Daha sonra Köyişleri Bakanlığı'nın çok yönlü kırsal alan tasarlaması çalışmasına ağırlık vererek toplum kalkınmasını bir yana itmesine yanlış tutum içine girmesi, toplum kalkınması denemelerini tam değerlendirmeden, ülke koşullarına elverişliliği yansız olarak sınanmadan ikinci plan döneminde "küçük toplumlarda girişkenliği geliştirme yöntemi" olarak farklı bir biçime sokulması sonucuna götürmüştür. 1963 ve 1964 yıllarında, 12 ilin birer ilçesinde DPT'nin başlattığı deneme çalışmalarının sonuçları şöyle özetlenebilir:

- Köy topluluklarının girişkenliğini arttırmada, güç birliği yapmalarını sağlamada toplum kalkınmasının olumlu yönde etkide bulunabileceği anlaşılmıştır.
- Toplum kalkınması köylü-devlet ilişkilerinin olumlu biçimde geliştirilmesinde önemli bir rol oynayabilmiştir.

- Kamu kuruluşları arasında uyumlu çalışma, eşgüdüm ve işbirliğinin gerçekleştiği ölçüde çalışmaların verimi artmıştır.
- Toplum kalkınması birimi olarak seçilen ilçe yönetimi türlü yönlerden özellikle maddi kaynak, taşıt ve insan gücü yönlerinden kimi yetersizlikler göstermiştir. Bu yetersizlikler giderilmedikçe, ilçe toplum kalkınmasında gereken etkinliği gösterememiştir.
- Toplum kalkınmasının başarısını olumsuz yönde etkileyen nedenlerden biri de yönetim yapısının halkın girişkenliğini, gönüllü katılımlarını destekleyecek, özendirecek nitelikte yeniden düzenlenmemiş olmasıdır.
- Çeşitli kuruluşların uyumlu, eşgüdüm içinde çalışmalarını gerektiren toplum kalkınması uğraşlarının bunu sağlayacak özerk bir örgüte kavuşturulamaması başarıyı sınırlamıştır.
- Tarım kesiminde çalışanlar gereği gibi örgütlenememişlerdir. Deneme çalışmalarında kooperatifleşmeye gereğince önem verilmemiştir. Oysa ki, bugün ülkemizde üreticilerin, üretim için birleştikleri kooperatifler hiç yoktur. Kurulmak istenenlerde destekten yoksun bırakılmaktadır. Halbuki toplum kalkınmasının başarısı, halkın duyulan gereksinmesinden doğan karşılıklı yardım ve toplumsal dayanışma kurumu niteliğini taşıyan, güçsüz durumda olanların güçlenmesini sağlayan kooperatiflerin geliştirilmesine bağlıdır.

4.2.2. Kırsal kalkınma projeleri

Kırsal alan doğal kaynakların en bol bulunduğu, ama bu doğal kaynakların yarattığı değerlerden yeterince pay alamayan bir kesim olarak tanımlanmaktadır. Bu amaçla Türkiye'nin farklı yörelerinde hem doğal kaynakların daha iyi değerlendirilebilmesi, hem de kırsal kesimde gözlenen sosyo-ekonomik farklılıkların mümkün olduğu ölçüde ortadan kaldırılması için, çeşitli yörelerde **"kırsal kalkınma projeleri (kkp)"** uygulanmaktadır.

Kırsal alanda altyapıyı iyileştirmeyi, burada yaşayan nüfusun gelirlerini arttırmayı, yaşam düzeylerini yükseltmeyi, bitkisel ve hayvansal üretimi geliştirmeyi ve kırsal nüfusu harekete geçirmeyi amaçlayan kkp.leri bunun için;

- Üretim kaynaklarını en iyi biçimde değerlendirerek, bitkisel ve hayvansal üretimin arttırılmasına,
- Kırsal altyapının geliştirilmesine,
- Yeni istihdam alanlarının oluşturulmasına,
- Eğitim ve örgütlenme yoluyla halkın bilinç düzeyinin yükselmesine yardımcı olmaktadır.

Kırsal Kalkınma projelerini diğer projelerden farklı yapan özelliği, kırsal alt yapının iyileştirilmesinin yanısıra üretim kaynaklarını en iyi şekilde değerlendirerek, bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretimini arttırmayı ve diğer gelir getirici faaliyetleri geliştirmeyi bir arada ele alan, çok maksatlı ve entegre projeler olmasıdır. Bu nedenle projelerin uygulanmasında çok sayıda kuruluşun faaliyet göstermesi gerekir. Bu projeler ve uygulanacağı yerler, Kalkınma Planlarında, kalkınmada öncelikli yöreler için belirlenen ilkeler doğrultusunda ve uluslararası finans kuruluşlarının tercih ve önceliklerine uygun olarak belirlendikten sonra, uluslararası finans kuruluşlarına teklif edilmektedir. Teklif edilen projeler, uluslararası finans kuruluşları tarafından ülkemize gönderilen proje tanımlama heyetleri tarafından teker teker incelenmekte ve öncelikle kendi politikalarına uygun olarak belirlenmektedir.

Türkiye'de il veya iller düzeyinde uygulanan dış kaynaklı kırsal kalkınma projeleri iki kuruluş tarafından kredili olarak finanse edilmiştir. Bunlar; Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonudur (IFAD). Dünya Bankasının kırsal kalkınma projelerine olan ilgisi, çok eski yıllara kadar uzanmakta ise de esas itibariyle, 1972 yılında Nairobi'de yapılan Dünya Bankası yıllık toplantısında, o günkü Dünya Bankası Başkanının kırsal kalkınma projesi yatırımlarından fakir çiftçilerin zengin çiftçilere oranla daha fazla yararlanacağına değinmesi ile başlamıştır.

1970'li yıllarda bu biçimde başlayan Dünya Bankasının kkp.lerine ilgisinin de etkisiyle, Türkiye'nin ilk kkp.si olan "Çorum-Çankırı kkp "hazırlıkları 1972 yılında FAO/Dünya Bankası programlarının yardımlarıyla başlamıştır. Türkiye'de ikisi tamamlanmış, dördü devam etmekte ya da başlangıç aşamasında olan toplam altı tane kırsal kalkınma projesi vardır.

a. Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi

Çorum - Çankırı kkp. si Türkiye'de uygulanan ilk entegre kkp.si olup başlangıçta yalnızca tarımsal üretimi ve çiftçilerin sosyo-ekonomik durumlarını geliştiren bir yatırım ve hizmet planlaması değil, aynı zamanda kırsal altyapıyı oluşturan yol, elektrik, içme suyu vb. gibi yatırımları da hedefleyen bir proje olarak planlanmıştır. 1974 yılında hazırlıkları tamamlanan proje, değerlendirmelerden sonra 22 Ocak 1976'dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Normal olarak 1976-1981 yılları arasında uygulanması gereken proje, 3.5 yıllık bir gecikme ile 1984 yılı ortalarında tamamlanabilmiştir.

Türk Hükümeti ile Dünya Bankası arasında yapılan anlaşmaya göre, projenin toplam maliyeti, Ocak 1975 fiyatlarıyla olası maliyet artışları dahil, 161.6 milyon ABD Dolarıdır. Dünya Bankası toplam proje maliyetinin % 46'sını finanse etmiştir.

Projenin başlıca amaçları, her iki ilde yaşayan yaklaşık 80.000 çiftçi ailesinin bitkisel ve hayvansal üretimlerdeki verimliliğini arttırmak ve geliştirmek suretiyle gelir ve yaşam düzeylerini yükseltmek, aktif işgücünün kente göçünü durdurmak, nadas alanlarını daraltmak, yeni üretim alanları açmak, sosyal ve ekonomik yaşamlarını önemli ölçüde etkileyen altyapı hizmetlerinin (yol yapımı, onarımı, içme ve sulama suyu tesisleri, elektrifikasyon, sosyal tesisler gibi) gerçekleştirilmesi biçiminde özetlenebilir.

Daha öncede belirtildiği gibi, 3.5 yıllık bir gecikme ile 1984 yılında tamamlanan projede varılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Değerlendirme raporunda 161.6 milyon ABD Doları olarak tahmin edilen toplam proje maliyeti 207.2 milyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Uygulama dönemi içerisinde anlaşmada öngörülen zamana uyulmadığından Dünya Bankası tarafından verilen 75 milyon ABD Doları kredinin 72.1 milyon ABD Doları kullanılabilmektedir.
- Proje ile nadasa bırakılan arazi %46 dan %20'ye indirilmiş, sulu arazide % 100 ekim yoğunluğu elde edilmiştir. Nadas alanlarının daraltılmasıyla özellikle buğday, arpa, yemeklik baklagil ve yem bitkilerine tahsis edilen alan

ve bunların üretimleri artmıştır. Yemeklik baklagile tahsis edilen arazi 1977'de 9900 hektar iken bu miktar 1980'de 46.000 hektara yükselmiştir. Yem bitkilerinin ekimine ayrılan alan ise 1977'de 16,700 hektar iken 1980'de 36.140 hektara ulaşmıştır.

- Proje başlamadan önce Çorum'da buğday verimi 1.4 ton/ha. iken, proje sonrası ise 2.3 ton/ha. olmuştur. Çankırı'da ise buğday üretiminde verim 0.9 ton/ha. dan 2.2 ton/ha.a çıkmıştır. Arpa'da projeden önce Çorum'da 1.7 ton/ha. olan verim, proje sonrası 2.3 ton/ha. olmuştur. Çankırı'da ise arpa üretiminde verim 0.9 ton/ha. dan 2.5 ton/ha.a çıkmıştır.
- Proje çerçevesinde gerçekleştirilen (hamam, çamaşırhane gibi) bazı sosyal altyapı yatırımları köy halkınca hiç kullanılmadığı için proje maliyetini yükselten harcamalar olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim, köylerde inşaa edilen 63 hamamdan II'i daha ilk günlerde fırına dönüştürülmüştür.
- Projede bölgede tarımsal sanayinin kurulması ve ormancılık faaliyetlerinin yürütülmesi öngörüldüğü halde, fizibilite çalışmaları olmadığı için, bu konular projeden çıkarılmıştır.
- Büyük ve küçük sulama projeleri ile yol, içme suyu ve elektrik gibi altyapı hizmetleri bazı gecikmelerle tamamlanabilmiştir.

b.Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi

Türkiye'nin ikinci kkp. olan "Erzurum KKP", ilk kez 1976 yılında gündeme girmiştir. Oldukça uzun bir hazırlık dönemi geçiren proje, 1980 yılında DPT, Tarım Bakanlığı ve FAO/DB'nin ortak çalışmaları ile en son şeklini almıştır. Dünya Bankası (DB) tarafından Mayıs-Haziran 1981'de değerlendirilen projenin anlaşması 5 Mart 1982'de imzalanmıştır. 1982'de başlaması gereken ve uygulama süresi beş yıl olan proje gecikmeler nedeniyle 1984'de başlamış ve süre 30 Haziran 1988 tarihine kadar uzatılmıştır. Bu süre sonunda, kaydedilecek gelişmeler gözönünde bulundurularak, bir yıllık ikinci bir uzatma daha alınmıştır.

Türk Hükümeti ile Dünya Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) arasında yapılan anlaşmaya göre, projenin toplam maliyeti 137 milyon ABD Doları olup, bunun 40 milyon ABD Doları Dünya Bankası, 20 milyon ABD Doları ise IFAD tarafından sağlanmıştır. Ancak üç yıllık bir uzatmaya rağmen temin edilen 60 milyon ABD Dolar kredinin 45 milyon ABD Doları kullanılabilmektedir. 77 milyon ABD Doları ise ulusal kaynaklardan karşılanmıştır.

Projenin başlıca amaçları; bölgesel göç olayının durdurulması, yörede tarımsal üretim ve çiftçi gelirlerinin artırılması, kırsal altyapının geliştirilmesi, kredi hizmetlerinin ve olanaklarının yaygınlaştırılması, çiftçilere eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, istihdam alanlarının genişletilmesi ve bunların sonucunda ilin 1046 köyünde yaşayan yaklaşık 76000 çiftçi ailesinin sosyo-ekonomik yönden kalkındırılması olarak özetlenebilir.

Üç yıllık bir gecikme ile 1989 yılında tamamlanan proje ile varılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Proje ile tarımda mekanizasyon düzeyi yükselirken, yapay gübre kullanımı yaygınlaşmış ve böylece tahıl, yem bitkileri, baklagiller ve patates veriminde %8'den % 62'ye varan oranlarda artış olmuştur. 1982'de çiftçilerin %37'si tohumlarını ilaçlarken, bu oran 1986'da % 54'e çıkmıştır.

- Gelir ve istihdam alanında sağlanan iyileştirmeler ile Erzurum ve diğer illere olan göç azalarak % 12.5'den % 5.9'a gerilemiştir.
- Hayvancılık, arıcılık, traktör bakımı, bitkisel üretim gibi konularda yaklaşık 1200 çiftçi eğitilmiştir. Bu arada projede yayım hizmetleri bilginin yayım personeli aracılığıyla önder çiftçiye aktarılması ve bu bilgilerinde demonstrasyonlar yoluyla yöredeki diğer çiftçilere aktarılması prensibine dayandırılmıştır. Projenin başlangıcından beri tüm yayım uzmanlarının vermiş olduğu raporlara göre bu prensip olması gerektiği biçimde yürümemiştir.
- Proje hedefinin altında kalmakla birlikte, tesfiye köy yolu yapımında veya onarımında % 196.8'lik, stabilize yol yapımı ve onarımında ise % 70.3 oranında bir artış olmuştur. Ayrıca, proje ile 192 köye içme suyu götürülmüştür.
- Proje döneminde 42.055 çiftçiye 18.8 milyar TL tutarında kredi kullanırılmıştır. Fakat, projenin başlangıcında yüksek faiz uygulaması çiftçinin krediye talebini yavaşlatmıştır.

c.Bingöl-Muş Kırsal Kalkınması Projesi

İlk defa 1983 yılında gündeme alınan Bingöl-Muş kkp. IFAD'ın mali sıkıntıda olması nedeniyle ancak 1988 yılında hazırlık sürecini tamamlamıştır. 52.5 milyon ABD Dolarlık bir maliyete sahip projenin 20.5 milyon ABD Doları dış kaynaklı olup (IFAD), 1990-1999 yıllarında Muş ve Bingöl illerinde, 52,5 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile yürütülmüştür. Proje yörede yaşayan yaklaşık 35.000 kırsal ailenin gelir ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi amacıyla bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması, köy yolları, köy içme suyu tesisleri, el sanatları ve kredi gibi hizmetlerin sağlanarak fakirliğin azaltılması, kırsal istihdam olanaklarının oluşturulması ve özellikle kadınların yaşam koşullarının düzeltilmesini hedef edinmiştir.

d.Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi

Yozgat ilinde, doğal kaynakları tehlikeye sokmaksızın ve mümkün olduğunda bu kaynakların üretici niteliğini artırmak suretiyle, ildeki yoksul çiftçi ailelerinin en yoksullarının yaşama standardında sürekli bir iyileşme amacına yönelik olarak yürütülmüştür. Proje faaliyetleri ilin tarım, hayvancılık, sulama, ormancılık, köy yolları ve köy içme suları gibi sektörlerdeki faaliyetlerini geliştirerek kırsal alana hizmet götüren bu sektörlerdeki verimliliğin ve üretimin artırılması ile alt yapının geliştirilmesini sağlama yönünde 40,5 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile 1991-2001 yılları arasında uygulanmıştır.

e.Erzincan-Sivas Kırsal Kalkınma Projesi

Sivas ve Erzincan illerinin az gelişmiş alanlarında, tarımsal verimliliğin ve gelir seviyesinin artırılması amacıyla küçük aile işletmelerinin desteklenmesi, sosyal ve tarımsal alt yapının iyileştirilmesi ve kırsal yaşam standartlarının yükseltilmesi suretiyle kırsal göçün önlenmesini hedefleyen projenin 2004-2010 yılları arasında toplam 30,040 Milyon ABD Dolarlık bütçe ile uygulanması hedeflenmektedir. Sivas ve Erzincan illerinde uygulama aşamasında belirli kriterlere göre seçilecek olan en fakir 200 köyde uygulanacak ve yaklaşık 2 bin kişi proje sürecinde yer almaktadır. Projeye ait anlaşmalar Bakanlar Kurulu onayından geçerek, proje faaliyetlerinin ilk aşaması olan köy seçimine 2004 yılının ikinci yarısında başlanılmıştır. Katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımının prensip alındığı projenin bileşenleri; Topluluk kalkınması ve kooperatif kurulması amacıyla (Köy kurumlarının yönetim komiteleri

eğitilmesi, 70 yeni ve mevcut bulunan kooperatiflere eğitim ve teknik destek sağlanması, topluluk tarafından önerilebilecek ve teknik/sosyal yönlerden yaşanabilirliği olan her tipte girişimin desteklenmesi, kooperatiflerin bitkisel/hayvansal üretim, işleme ve pazarlama gibi alanlardaki yatırım planlarının desteklenmesi), tarımsal kalkınma (bitkisel üretimi ve tarımsal ormancılığı geliştirme, hayvansal üretim) ve proje yönetimidir.

f.Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi

Ordu ve Giresun illerinde kırsal kesimde yaşayan insanları destekleyerek gelirini artırmak ve yaşam seviyelerini yükseltmek amacı ile, uygulanmakta olan projede amacın gerçekleştirilmesi doğrultusunda doğal kaynaklar kullanılarak, tarım ve gelir getirici faaliyetler ile kalkınmanın finansmanı, ormancılık, kırsal altyapı, kurumsal yapının iyileştirilmesi faaliyetleri yapılmaktadır.

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı koordinatörlüğünde, Orman Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından müştereken uygulanan projenin ikrazı 23 Ekim 1995 tarihinde IFAD ve Türkiye Cumhuriyeti arasında imzalanmıştır. Bakanlar Kurulu onayından 6 Ocak 1997 tarihinde geçen proje anlaşması 19 Şubat 1997 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak uygulanabilir duruma gelmesine karşın, ikraz anlaşmasında tadilat gereği doğması nedeniyle, ikrazda gerekli değişiklik yapılmış ve yapılmış olan değişiklikler 31.12.1998 tarihli Resmi Gazete yayınlanmıştır. Yapılan ikraz değişikliği ile bu projeye ORKÖY Fonu dahil edilmiş ve projenin kapanış tarihi 31 Aralık 2004 olarak belirlenmiştir. Projenin başlangıcında yaşanan sorunlar, 1999 yılı Aralık ayından sonra dış kredinin kullanılabilir duruma gelmesi nedenleriyle IFAD yönetiminin 19 Mayıs 2003 tarihli yazısı ve Hazine Müsteşarlığının uygun görüşü ile Projenin ve ikrazın sona erme tarihleri sırasıyla 31 Aralık 2005 ve 30 Haziran 2006 olarak belirlenmiştir:

Proje kapsamında Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu'ndan 13.400.000 SDR (yaklaşık 17.500.000 ABD Doları) ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün iş makineleri alımı için İslam Kalkınma Bankası'ndan 8.2 milyon ABD doları kredi sağlanmıştır. 2004 yılı Ağustos ayı itibarıyla IFAD kredisi kullanım oranı % 47' tir. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünce İslam Kalkınma Bankasından 5.374.000 ABD Doları Kredi kullanılmıştır.

Bugüne kadar uygulanan kırsal kalkınma projelerinden farklı olarak Ordu-Giresun Kırsal kalkınma Projesi çalışmalarında hedefler ve ihtiyaçların tespiti, köy seviyesinden başlamaktadır. İlk defa bir kırsal kalkınma projesinde Köy Kalkınma Planları hazırlanmakta ve bu planlar çerçevesinde proje köylerinde faaliyetler sürdürülmektedir. Ordu ilinde 140, Giresun ilinde 140 köy olmak üzere toplam 280 köy proje kapsamına alınmıştır. Proje katılımcı kırsal planlama yaklaşımını hedeflemiştir. Köy Kalkınma Planlarına uygun olarak gerçekleştirilen faaliyetlerde çiftçinin gönüllülüğü ve maliyete katkısı esastır. Tarımsal faaliyetlerde işçilik hariç toplam maliyetin %20-40 oranında çiftçi katılımı sağlanmaktadır.

Projenin mevcut durumda bölgeye katkısı;proje sahasına yoğun girdi ve bütçe desteği, kurumsal alt yapının iyileştirilmesi, çiftçi eğitim merkezlerinin inşası, İl ve İlçe Müdürlükleri rehabilitasyonu,Ordu Arıcılık Araştırma Enstitüsünün kurularak yeni tesisinde hizmete başlaması,yem bitkileri ekiliş alanlarında ve silaj yapımında önemli ölçüde artış,özellikle hayvan pancarı ve macar fiğinde tohumluk üretim

durumuna geliş, tabi ve suni tohumlama, boğa dağıtımı, barınak rehabilitasyonu ve eğitim çalışmaları ile hayvan ıslahı, tarla bitkilerinde çeşit değiştirme, verimde %100' e varan artışlar , proje sahasına yoğun ORKÖY kredisi dağıtımı, süt toplama merkezleri, özel sektörün bölgeye akışının sağlanması, fındıkta mevcut bahçeleri iyileştirme ve verimliliğinin arttırılması, kapama meyve bahçe tesisleri, fındığın ekonomik olmadığı alanlarda alternatif ürünlerin adaptasyonu (çilek, ahududu, kivi, kuşburnu vs.), bölgede iyi bir gelişme gösteren kivide tekniğine uygun (yüksek sistem) bahçe tesisleri ilk defa proje ile yapılmıştır, Giresun İl Müdürlüğü kampusunda 20.000 adet/yıl kapasiteli kivi köklendirme ve gölgelendirme ünitesi kurulmuş olup, hastalık ve zararlılardan arı fidan üretimi ile bölgede oluşan fiyat dalgalanmalarının önüne geçilmiştir, olası pazarlama problemlerine yönelik çalışmalar, Giresun-Yağlıdere ilçesinde 25 ton/yıl kapasiteli kivi soğuk hava deposu tesis edilmiş ve Ordu ilinde inşaa edilen çiftçi eğitim merkezinin bodrum katı soğuk hava deposu olarak kullanılmaktadır, alabalık tesislerinin büyük bir kısmı üretime geçmiş olup, çiftçi gelirine katkıda bulunmaya başlamıştır, çiftçilere yönelik yoğun eğitim çalışmaları ve gezileri gerçekleştirilerek, yeni teknolojilerin benimsenip yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır.

-Tamamlanan kırsal kalkınma projelerinden çıkarılan deneyimler

Bir projenin başarılı olup olmadığı, bu projenin amaçları ve sonuçlarının karşılaştırılması kadar projede izlenen yöntem ve kurallarının ortaya konulması ile de anlaşılabilir. Kırsal halkın sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi biçiminde ifade edilebilecek temel amaçların, ne biçimde gerçekleştirilebildiği yapılacak değerlendirme ve tartışmalar sonucunda ortaya konulabilir. 1970'li yıllardan beri uygulanan kkp.leri ile birçok olumlu gelişmenin sağlandığı bir gerçektir. Özellikle tamamlanmış kkp.lerinin uygulamasında görülen eksikliklerin giderilmesi, diğer projelerin başarılı olmasını arttıracak önemli unsurlardan olacaktır. Bundan hareketle, uygulanan kkp.lerinde başarıya tam olarak ulaşmayı engelleyen başlıca eksiklikler veya yanlışlıklar şu biçimde özetlenebilir:

- Kalkınma projelerinin kararı genellikle merkezi karar organlarının onayıyla alınmakta, hedef kitle istekleri ise dikkate alınmamaktadır. Halbuki, çağdaş kalkınma yaklaşımı kırsal halkın istekleri doğrultusundaki çalışmaları içermektedir.
- Beklentileri ve gereksinimlerini projelerde göremeyen hedef kitle ile proje arasında kopukluk olmakta, bütünleşme sağlanamamaktadır. Projelerde halkın görüşlerine yer verilmemesi karşılıklı güven ortamının oluşmasını engellemektedir. Doğal olarak, bu koşullarda uygulanmaya çalışılan proje, hedefleri ile bütünleşememekte ve hedeflerin gerisinde kalmaktadır.
- Projelerde yer seçimi ve öncelikler siyasi tecrübelerle belirlenmektedir. Bu durum sonuçta maddi ve manevi kayıplara yolaçmakta ve yeni rahatsızlıklara neden olmaktadır. Bunun yerine kalkınmaya gerçek gereksinim gösteren ve çalışmaya istekli yerlerden başlanması proje başarısını artırabilmektedir.
- Projelerde kuruluşlar arasında eşgüdümün sağlanamaması ve uygulayıcı temel kuruluşların sık sık değiştirilmesi organizasyon eksikliği olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışmalarda aksama ve gecikmelere neden olan bu durum, proje uygulama sürelerini uzatmakta ve projenin maliyetini yükseltmektedir. Uygulayıcı ile karar vericiler arasındaki kopukluk ve karar vericinin proje alanının koşullarından ve sorunlarından uzaklığı uygulayıcıyı zor durumda bırakmakta ve proje başarısını etkilemektedir.

- Projelerin her aşamasındaki ağır bürokrasinin yanısıra, yerel proje elemanlarının yetki ve sorumluluklarının sınırlanması proje elemanlarının becerilerini ve proje başarısını olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak yapay engeller oluşturmuştur.
- Projelerin hazırlanmadan önce geniş kapsamlı ve ayrıntılı sosyo-ekonomik incelemenin yapılarak illerin doğal kaynakları, tarımı, sanayisi, işgücü gibi potansiyellerinin iyice etüd edilmemesi kısa, orta ve uzun vadede nelerin yapılabileceğini net olarak ortaya koyamamıştır.
- Projelerde sosyal faktörlere yeterince önem verilmemiştir. Örneğin, sağlık, çocuk bakımı, beslenme, aile planlaması, çevre ve diğer sosyal faktörler ile ilgili önlemler bulunmamaktadır. Ayrıca, projelerde köy kadınlarının eğitimi ve meslek kursları gibi konular sınırlı kalmıştır.
- Projelerde gerek bitkisel, gerekse hayvansal ürünlerde üretim artışı öngörülmüş olmasına rağmen, bu tarımsal ürünlerin nerede, nasıl işleneceği ve pazarlanacağı yeterince düşünülmemiştir.
- Projelerde yayım çalışmaları için benimsenen eğitim ve ziyaret sistemi çerçevesinde oluşturulan köy grubu ziraat teknisyenliği esas olarak etkili ve tutarlı olarak gözükmesine rağmen, sürekli eleman bulundurulamaması nedeniyle işleyememiştir. Bunun yerine mevcut il ve ilçe teşkilatlarının güçlendirilmesi daha sağlıklı bir çözüm yolu olabilirdi.
- Diğer yandan özellikle Çorum-Çankırı kkp. için benimsenen yayım sisteminin anahtar elemanları formenler olarak belirlenmiştir. Uygulamada öngörülen formen sayısının yarısına bile ulaşılamamış ve atanan formenlerden yeterince yararlanılamamıştır. Yani, projelerin nihai başarısında önemli payı olan ve gerekli kaynakları ayrılan ve harcamaları gerçekleştirilen tarımsal yayım çalışmalarına gereken özen gösterilmemiştir.
- Projelerde üretici örgütlenmesini her düzeyde destekleyecek çalışmalara gereken önemin ve hatta yerin verilmemesi, projelerin geleceğinin bağımsız üretici örgütlerine devredilememesi, uygulama sonrası projelerin kalıcılık ve süreklilik şansını azaltmıştır.
- Projelerin uygulanması sırasında ve sonrasında izleme ve değerlendirme çalışmalarının yeterince yapılamaması, projelerin uygulama sürecinin tamamlanmasıyla bitmiş ve görevin tamamlanmış kabul edilmesi ve daha önce uygulanmış projelerde edinilen deneyimlerin yeni projelerin planlanması aşamasına aktarılmaması yeni modellerin geliştirilmesini engellediği gibi, varolan eksiklikleri ve hataları da devam ettirmiştir veya etmektedir.
- Kırsal kalkınma uygulamalarında yer alan kurum ve kuruluşlarda sürdürülebilir ve etkin olabilecek kapasite geliştirmeye yönelik çalışmaların dikkate alınmamıştır.
- Kırsal kalkınma çalışmalarında özellikle uluslararası kaynaklara dayalı projelerde kamu ve kamu dışı ulusal uzmanları motive edici yaklaşımlara yer verilmemiştir.
- Kaynakların yerinde kullanılmaması amaç dışına yöneltilmesi, projede yer almayan bazı işlerin yapılmış gibi gösterilerek kaynak israfına yer verilmesi projeler ek mali yükler getirmiştir.

Bu konuda sonuç olarak, kırsal kalkınma da atılacak her adım ve geliştirilecek her plan, program ve projede geçmiş deneyimlerin dikkate alınması ve eksikliklerin giderilmesi hataların tekrarlanmaması açısından büyük önem taşımaktadır.

4.2.3. Bölgesel kalkınma projeleri

a. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Ülkemizin en önemli ve dünyanın da önde gelen projelerden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Türkiye yüzölçümünün ve nüfusunun yaklaşık %10'una tekabül eden Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanmakta olup; toprak ve su kaynaklarını geliştirerek, genel bir sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik entegre ve sürdürülebilir insani gelişme ilkesine dayalı bir girişimdir.

GAP, başlangıçta bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınmış ve bu kapsamda, Fırat ve Dicle nehir havzalarında sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1.7 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür. 1989 yılında GAP Master Planı'nın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

1990'larda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak GAP uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu çerçevede insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır. GAP bunlardan hareketle, su kaynakları geliştirme programının yanısıra tüm sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

GAP çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri ise sosyal sürdürülebilirlik, tarımsal sürdürülebilirlik, ekonomik geçerlilik, fiziksel ve mekansal sürdürülebilirlik ile çevresel sürdürülebilirlik olarak ifade edilmiştir. Çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik doğal kaynakların sürdürülebilirliğine, çevre ve kültürel mirasın korunmasına bağlıdır. Ekonomik geçerlilik verimli ve etkin projelerin uygulanması, istihdam olanakları, ekonomik gelişme ve özel sektör katılımı ile çok yakından ilgilidir. Sosyal sürdürülebilirlik ise katılımcılık, eşitlik, adalet ve insan kaynaklarının gelişimi ilkelerinin benimsenmesi ile sağlanabilmektedir.

Sürdürülebilir insani gelişme kavramının GAP literatürüne girmesiyle birlikte proje, ağırlıklı bir biçimde çevresel ve insani boyutları da kapsamına almış ve temel hedef olarak da Bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesini benimsemiştir. Bu yaklaşım ile ekonomik büyümeye yönelik fiziksel yatırımlar da dahil tüm proje ve uygulamalar insani gelişmeye yaptığı katkı açısından değerlendirilmektedir.

2004 yılı itibariyle, GAP kapsamında yapımı öngörülen hidroelektrik santrallerinin, kurulu güç itibariyle önemli bir bölümü tamamlanmıştır. 2003 yılı sonunda 7 hidroelektrik santrali (HES) işletmeye açılmış olup, 1 HES'in de inşaatı devam etmektedir. Böylece, santral kurulu güçleri itibariyle hidroelektrik enerji projelerinin %73'ü üretime geçmiş bulunmaktadır. Enerji projelerinin %0.6'sı inşaat halinde, %19'u ihaleye hazır durumdadır. %7'si ise planlama aşamasındadır. Yine, 2003 yılında Türkiye'nin 115 milyar kilovat-saatlik toplam enerji üretimi (termik, hidrolik ve rüzgar) içinde GAP'ın payı %11 olmuştur.

GAP Bölgesi'nde 2003 sonu itibariyle Fırat ve Dicle havzalarında toplam 215.080 hektar alan sulamaya açılmış olup, 142 084 hektarlık alanın da halen sulama şebeke inşaatı devam etmektedir. GAP'ın sulama projeleri tamamlandığında şimdiye kadar Türkiye'de devlet eliyle gerçekleştirilen sulama alanına eşit bir alan

sulamaya açılmış olacaktır. Fiziki gerçekleştirme açısından, sulama projelerinin %12'si işletmede, %10'u inşaat halinde, %24'ü ihale, %54'ü ise planlama aşamasındadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında, GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından kırsal alanda yaşayan yöre insanına yönelik bir dizi mikro ölçekli çalışma ve pilot proje yürütülmektedir. Bu çalışma ve projeler, kırsal alanda yaşayanların eğitim, örgütlenme, yaşam ve gelir düzeylerinin arttırılmasını amaçlamaktadır. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın koordinasyonu ve katkılarıyla bölgedeki valilikler, belediyeler, kamu kuruluşlarının merkez ve taşra teşkilatları ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra Dünya Bankası, UNDP, FAO, WHO, ILO gibi uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Birliği fonları ile bölgede çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Avrupa Birliği fonları ile uygulanmakta olan AB-GAP Bölgesel Kalkınma Programı, 7 Aralık 2001 tarihinde, Hazine Müsteşarlığı, GAP-BKİ ve Avrupa Birliği (AB) arasında imzalanan finansman anlaşması ile yürürlüğe girmiştir. Program, 2002 yılından itibaren 5 yıllık bir uygulama dönemini kapsamaktadır. Toplam finansman tutarı ise 47 Milyon Euro'dur ve tamamı hibe olarak sağlanmaktadır. Program ile;

- i) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan insanların ekonomik ve sosyal koşullarının iyileştirilmesi,
- ii) İstikrarlı ekonomik büyümeye katkıda bulunulması,
- iii) Bölgesel eşitsizliklerin azaltılması,
- iv) Bölgenin üretkenliğinin ve istihdam kapasitesinin artırılması

amaçlanmıştır. Programın bileşenleri olarak;

- i) Kültürel Mirasın Geliştirilmesi,
- ii) Kırsal Kalkınma,
- iii) Küçük ve Orta Ölçekli Girişimcileri Destekleme (KOBİ),

olmak üzere program kapsamında 3 proje yer almaktadır. Programın en büyük bileşeni olan kırsal kalkınma projesinin amacı kırsal alanda sürdürülebilir gelir getirici faaliyetlerin desteklenmesi ve çeşitlendirilmesi yoluyla yoksulluğun azaltılması ve istihdam olanaklarının artırılmasıdır. Proje, GAP Bölgesi'nde kırsal nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal ve ekonomik problemlerin (üretimde düşük verim ve yetersiz kalite, elverişsiz pazarlama sistemleri, teknoloji, eğitim ve örgütlenme eksikliği vb. gibi) çözümünü ve bölge halkının refahını hedefleyen girişimlere fırsatlar sağlanması amacıyla geliştirilmiştir. Toplam bütçesi 24,2 milyon Euro olup, 4,2 milyon Euro projelerin hazırlanması ve yürütülmesi ile izleme ve değerlendirilmesindeki teknik destek, geri kalan 20 milyon Euro da projelerin gerçekleştirilmesi için hibe olarak tahsis edilmiştir. Her üç bileşenle ilgili proje değerlendirme süreçleri devam etmektedir.

b. Doğu Anadolu Projesi (DAP)

DAP, ülkemizin Doğu Anadolu bölgesinde bulunan 16 ili kapsamaktadır. Bu iller: Ağrı, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Bayburt, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van olup sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış illerimizin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Proje bölgesi, ülke yüzölçümünün % 20.4'üne, nüfusun ise % 4'üne tekabül etmektedir. 1997 yılı cari

fiyatlarla bölgenin GSYİH içindeki payı %4 olup, 1987-1997 döneminde 1987 yılı fiyatlarıyla ülke %4.1'lik bir büyüme gösterirken, bölgenin yıllık büyüme hızı ancak %1.9 olabilmektedir. Bölgede kişi başına düşen milli gelir, Türkiye ortalamasının yaklaşık yarısıdır (1997 yılı itibarıyla %44,7).

Bölgenin ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanmaktadır. 1990 Genel Nüfus Sayımına göre tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı illere göre %62.2 ile %85.0 arasında değişirken sanayide çalışanların payı % 1.8-7.1 arasında kalmıştır. Bunun yanında, doğal nüfus artış hızı %3 olmasına karşın 1990-1997 yılları arasındaki nüfus artışının % 0.6 oluşu, bölgenin önemli derecede göç verdiğini göstermektedir.

Bölge, hayvancılık ve çayır-mera açısından ülke içinde önemli bir paya sahipken 1980li yıllardan bu yana bölgede yaşanan olumsuz gelişmeler, hayvancılığı büyük ölçüde karlı olmaktan çıkarmış ve bölgenin gelişmesinin yavaşlamasına neden olmuştur. Topografya ve iklim özelliklerinden dolayı bölgeden bölge dışına ulaşım özellikle kış aylarında zor, ağır ve tehlikeli olmaktadır. Ayrıca, ithal ve ihraç limanlarına, önemli tüketim merkezlerine ve dışsal ekonominin bulunduğu büyük kentlere uzak olması, bölgenin gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Proje, tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olan bölgede öncelikle ekonomik yapının değiştirilmesini ve tarımda verimliliğin artırılmasını ve bölgenin reel ekonomik hacminin ve kişi başına düşen gelirin yükseltilmesini hedeflemektedir.

c.Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi (DOKAP)

Proje, Doğu Karadeniz bölgemizde bulunan, Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon ve Bayburt illerini kapsamaktadır. Bölgenin 1990 yılı itibarıyla toplam nüfusu 2.963.355 olup 1985-1990 yılları arasında köye dönenlerin iki misli göç veren bir bölgedir. Bölgede okur-yazarlık oranı % 78.2 (Erkeklerde % 88.8, kadınlarda %68.3) olup, bu oran kırsal kesimde %72.92'e düşmektedir.

Bölge gelirlerinin % 30.3'nü tarımdan, %13.7'sini endüstriden, % 56.0'nı hizmetler sektöründen elde etmektedir. Bölgede 380.826 tarımsal işletme bulunmakta olup ortalama işletme büyüklüğü 2.5 hektar kadardır. Bölgede yetiştirilen en önemli ürünler, sırasıyla, çay (76.243 ha), fındık ve hububattır. Tarım alanının yaklaşık %60'ında çay ve fındık tarımı, geri kalanında hububat, bakliyat ve diğer ürünler yetiştirilmektedir. Bölgenin temel ekonomik ve sosyal sorunları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Coğrafi yapıdan dolayı dış pazarlara ulaşım yetersizliği, ulaşım imkanlarının azlığı,
- Düşük yoğunluklu ve dağınık yerleşimin getirdiği problemler,
- Turizm kaynaklarının geliştirilememiş oluşu,
- Tarımsal alan yönetimi ve kullanımındaki hatalar, arazi yetersizliği
- Tarımsal gelirin çay, fındık ve hububata dayalı olarak getirdiği problemler,
- Geleneksel kırsal ekonomideki durgunluk,
- Bölgeler arası adaletsiz gelir dağılımı ,
- İş alanlarının sınırlılığından dolayı meydana gelen göç,
- Su kaynaklarının geliştirilememiş oluşu ve yönetimi,
- Sosyal hizmetlerin yetersizliği,
- Çevre problemleri.

Proje ile, söz konusu problemlerin giderilmesi için gerekli önlemler belirlenmiş olup, halen ilgili kuruluşlar yetki ve sorumlulukları altında bulunan konularda, yatırımları, yıllık yatırım programlarına almak suretiyle projede belirlenen faaliyetleri gerçekleştirmeye başlamışlardır.

4.2.4. Köy-Kent, tarım kent, merkez köy ve diğer kalkınma modelleri- girişimleri

Ülkemizde bu güne kadar köy sayısının yüksekliği, yerleşmedeki dağınıklık, coğrafi doğal zorluklar, alt yapı yetersizlikleri vs gibi hususlar mali kaynakların yetersizliğinden dolayı sürekli problemlere neden olmuştur. 18 Mart 1924 tarihinde çıkarılan ilk Köy Kanunu'ndan bu güne kadar kırsal alanlara götürülen hizmetlerin maliyetlerinin azaltılması, daha geniş topluluklara ulaşarak hizmetlerin etkinliklerinin artırması, yerleşim yapısının iyileştirilmesi, ulusal pazar yapısıyla bütünleşmenin sağlanması vs gibi düzenlemelerle köylülerin de kentsel alanlardaki yaşam düzeyine ulaştırılması amacıyla mevcut yaşanan problemlerin çözümü için değişik hükümet dönemlerinde Merkez Köy Yaklaşımı, Tarım-Kent Yaklaşımı, Köy-Kent Yaklaşımı ve Köye Dönüş Yaklaşımı gibi değişik çözüm yolları geliştirilmiştir.

a.Köy Kentler

Geçmiş yıllardaki denemeleri ve uygulamadaki kesintisinin ardından, 2 Eylül 2000 tarihinde ilk olarak Ordu/Mesudiye ilçesine bağlı Çavdar Köyünde resmen “Çavdar ve Yöresi Köy-Kent Projesi” olarak uygulanmaya konulmaya çalışılmıştır. Üç aşamada uygulanması öngörülen bu projede, birinci aşamada, alt yapı hizmetlerinin (içme suyu, kanalizasyon, sulama, köy sosyal tesisleri, ulaşım, haberleşme,vb.), ikinci aşamada, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerin (ilköğretim okulu inşası, mevcut okulların onarımı, sağlık ocağı, ambulans alımı, kültür ve sanat evi yapımı, gezici kütüphane, oyun sahaları, toplum merkezleri, cami ve mezarlık çevrelerinin düzenlenmesi) ve üçüncü aşamada ise ekonomik ve kırsal kalkınmaya yönelik hizmetlerin (bütün köylerin ortak olduğu tarımsal kalkınma kooperatifi kurulması, hayvancılığın geliştirilmesi, seracılık, meyvecilik, su ürünleri yetiştiriciliği, mera ıslahı, orman ürünleri işleme ve değerlendirme tesisi yapımı, küçük sanayi sitesi kurulması, eko-turizm yapılması vs gibi) hususların gerçekleştirilmesi planlanarak, “Proje Yönetimi Organları ve Görevlerine İlişkin Yönerge” ile de “Köy- Kent Başkanlığı”, “Köy-Kent Yürütme Kurulu” ve “Köy-Kent Kurultayı” adı altında organlar oluşturularak projenin gerçekleştirilmesine başlanmıştır. Daha sonraki süreçlerde proje, konjonktürel gelişmeler nedeniyle tamamlanamamıştır. Bu proje ülkemiz kırsal kalkınmasında önemli bir deneyim olarak yerini almıştır.

b.Tarım Kentleri

Tarım kentleri, köy kent benzeri uygulamalar olup, 1970-1980 arasında uygulanmıştır. 8-10 birimin bir araya getirilerek köylerin özeğindeki köyün tarım kenti yapılması öngörülmüştür. Köylerin bu merkez köye ve merkez köyün de düzenli yol bağlantısıyla ile bağlanması şekliyle planlanmıştır. Tarım kentlerinde tarım araçlarıyla ilgili atölyelerin açılması ve tarıma dayalı orta büyüklükte sanayi kuruluşların kurulması ve geliştirilmesi öngörülmüş ancak proje uygulama alanı bulamamıştır.

c. Merkez köy çalışmaları

Kırsal alanda görülen yerleşim dağınıklığının kırsal alana götürülen sosyal ve ekonomik altyapı hizmetlerinin maliyetinin yüksek olmasından ve bu hizmetlerin tüm gruplara yaygınlaştırılamamasından hareketle 3 ncü BYKP'nda merkez köylerin oluşturulması öngörülmüştür. Bunun ile, 1974 yılında ülke genelinde tamamlanan merkez köylerin belirlenmesi çalışmaları uygulamaya aktarılamadan 1977 yılı hükümet programında "köy-kentler" uygulaması bunun yerini alarak kırsal kalkınma politikası olarak belirlenmiştir.

Kırsal alan için bir kalkınma yöntemi olarak önerilen "köykent"ler çeşitli boyutlarda düşünülmüştür. Kalkınmanın köyden değil, köylüden başlayacağı sloganı ile yola çıkılmıştır. Köyde yalnız fiziki düzenlemeler ve altyapı yatırımları yapılması ile kalkınmanın sağlanamayacağı görüşünden hareket edilmiştir. Bir taraftan tarım sanayileşirken diğer taraftan kırsal alanın kentleşmesi, aynı zamanda köylünün alışılmış anlamda köylülükten kurtulması amaçlanmıştır. Bunun için de yalnız altyapı çalışmalarının yeterli olmayacağı, yeni bir toprak düzeniyle, tarımsal üretim, kredi ve satış kooperatiflerini de içine alan bir örgütlenmeyle tamamlanacak bir kalkınma sürecinin başlaması gereği üzerinde durulmuştur.

Köykent uygulaması için ülke genelinde Doğu Anadolu hayvancılık bölgesi (Van-Özalp) ve Güneydoğu Anadolu sulama bölgesi (Şanlıurfa) olmak üzere iki merkez pilot bölge seçilmiştir. Ancak hükümet değişikliklerinden dolayı köykent uygulaması 1979 yılı sonunda terkedilmiştir. Merkez köyler konusunda yapılan çalışmalar 1980'li yıllarda yeniden gündeme gelmiş ve yeni değerlendirmeler yapılarak 1983 yılında yayınlanan 83/7493 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ülke genelindeki 4319 köy merkez köy olarak kabul edilmiştir. Kararda merkez köylerin kuruluş amacı olarak, kırsal alana yönelik hizmetlerin, icracı kuruluşlarca belirlenen öncelikli yerleşme merkezleri aracılığı ile çevre yerleşimlere zamanında ve eksiksiz olarak ulaştırılması ve götürülmesinde birliğin sağlanması hedeflenmiştir. Ülke genelinde merkez köyleri belirleme çalışmalarında merkez köylerde bulunması gereken hizmetler iki kademeli olarak düşünülmüştür. Birinci kademe hizmetler; su, elektrik, eğitim, sağlık, ulaşım-haberleşme ikinci kademe hizmetler ise; güvenlik, tarıma dayalı teknik yardım, küçük sanayi, imalathaneler, orta düzeyli eğitim hizmetleri, yetişkinlere yaygın eğitim faaliyetleri, tapu-kadastro, nüfus, kooperatifler, banka şubeleri, soğuk hava deposu, ticarethaneler, spor ve eğlence tesisleri gibi hizmetlerdir.

1983-1990 yılları arasında merkez köylerdeki gelişmelere bakıldığında, özellikle ikinci kademe olarak kabul edilen hizmetlerde anlamlı gelişmeler olmuş ve merkez köylerin % 16'sında belediye teşkilatı kurulmuştur. Bu süreçte ülke genelinde kırsal kesime götürülen hizmetlerin merkez köylere dağılımında önemli gelişmeler olmuştur. Buna göre; yatılı bölge okulu sayısında % 26.41, ortaokul sayısında % 16.25, lise sayısında % 31.81, pratik kız sanat okulu sayısında % 38.88, sağlık evi sayısında % 22.35, köy grup teknisyenliği sayısında % 39.19, köy konağı sayısında % 21.5, yem fabrikası sayısında % 61.90 (34 adet), süt fabrikası sayısında % 28.57 (81 adet), sulama kooperatifi sayısında % 22.85 (301 adet), kalkınma kooperatifi sayısında % 1.07, köy içi yol uzunluğunda % 20.43, ilçe bağlantılı yol uzunluğunda % 10.60, içme suyu şebekesi sayısında % 26.10 ve elektrikli köy sayısında ise % 11.44 oranında artış olmuştur.

d. Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması

1965-1975 yılları arasında İzmir, Manisa, Diyarbakır, Uşak, Urfa ve Malatya illerinde uygulanan bu yöntem, Köy İşleri Bakanlığı tarafından ülkemizde tanıtılmıştır. Hollanda, İtalya ve İsrail’de benzer uygulamalar dikkate alınarak yapılan uygulamalarda köyün yeterli bir birim durumuna getirilerek köy-kent ayrımının azaltılması amaçlanmıştır. Kırsal alanı bir bütün olarak ele alan uygulamada, kalkınmayı etkileyen tüm etmenler birlikte ele alınması ve tarımsal gelişmenin sağlanması amaçlanmıştır.

Ulusal düzeyde bir kırsal kalkınma planı ile işletmeler düzeyindeki planlar ve bunlar arasında bağ kurma işlevini yüklenmesi gereken bölge planları, çok yönlü kırsal alan planlamasının temel plan kademelerini oluşturmaktadır. Planların konusu ekonomik, toplumsal ve fizikseldir. Yöntem, aynı tip köy planları ve köy kümeleri planlarıdır. Hazırlanan 150 plan, halkın katılımının azlığı, finansman yetersizlikler, ülke şartlara uymaması, yerel ihtiyaca cevap vermemesi ve yanlış öncelikler nedeniyle uygulanamamıştır.

e. Örnek Köyler (Pilot Köy Yöntemi)

1963-1965 yılları arasında, örnek köy yönetimi adı ile uygulanan bu kalkınma faaliyeti;

- Köye götürülen hizmetlerde eşgüdüm sağlamak,
- Hizmetlerden çevrede bulunan köylerin yararlanmalarını sağlamak,
- Köy sorunları ile ilgili aktörlerin ilişki ve iletişimini sağlamak,
- Köy gelişme modeli oluşturmak amacıyla İstanbul ve Ankara illerinde uygulanmıştır.

Örnek köy yaklaşımı bir taraftan çevre köylerin uygulamadan etkilenmesini öngörürken diğer taraftan merkezde hazırlanması, köylerde yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek yerine hizmet yatırımları ile yerleşmenin fiziki görünümünü değiştirmeyi ön plana alması nedeniyle uzun süre uygulanamamıştır.

4.2.5. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Kırsal Kalkınma Yaklaşımı

Ülkemizde sosyal ve ekonomik yönden kalkınmanın planlanması ve uygulamaya aktarılmasında Beş Yıllık Kalkınma Planları yol gösterici olması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, raporda halen içinde bulunulan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (BYKP) yer alan kırsal kalkınma ile ilgili temel vurgulara, hedeflere özetle yer verilmiştir. Bunlar;

a. Uzun vadeli gelişmenin temel amaçları ve stratejileri (2001-2023)

Planın bu bölümünde kırsal alan ve kırsal kalkınma ile ortaya konulan amaçlar şunlardır; ulusal gelirin adil paylaşımı, toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesi, eğitim-sağlık düzeyinin iyileştirilmesi, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne uyum koşulları hızla yerine getirmesi, nüfus artış hızının kontrol altına alınması, yoksulluk sorununa daha fazla ağırlık verilmesi.

b. Bölgesel gelişme hedef ve politikaları

Bölgelerarası dengesizliklerin en aza indirilmesi, geri kalmış yörelerde yaşayan nüfusun refah düzeyinin yükseltilmesi, gelir dağılımı dengesizliklerinin en aza indirilmesi, ulusal kaynakların herkesin faydalanacağı biçimde değerlendirilmesi, AB bölgesel politikalarına uyum çalışmalarına hız verilmesi, bölge planlamasına

ağırlık verilmesi, bölgesel gelişme çalışmalarına ağırlık verilmesi ve bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında; sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık ilkeleri esas alınması.

c. Kırsal kalkınma; amaç, ilkeler ve politikalar

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi çerçevesinde yerel potansiyellerin harekete geçirilerek gelir ve istihdamın artırılması, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal nüfusun gelirini artırıcı faaliyetlerin desteklenmesi, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, örgütlenme ve katılımcılığın sağlanması, sivil toplum örgütlerinin kalkınma sürecine katılımlarını artırıcı düzenlemelerin yapılması, tarıma dayalı sanayinin geliştirilmesi, tarımsal projelerin yürütülmesine önem verilmesi, kırsal alanda yaşayan nüfusun gelirini artırmak ve işsizliği azaltmak için yöresel potansiyeli bulunan; turizm, el sanatları, hayvancılık, dokumacılık gibi alanlarda girişimcilerin desteklenmesi.

5. KIRSAL KALKINMADA ORTAYA ÇIKAN YENİ YÖNELİMLER

5.1. Dünyada Kırsal Kalkınma Alanında Ortaya Çıkan Yeni Yönelimler- Yaklaşımlar

Başlangıç tarihi 19 ncu yüzyılın başlarına dayanan “kırsal kalkınma yaklaşımları”, zaman içinde teknolojik ve sosyo-ekonomik faktörler ile ortaya çıkan değişikliklerin etkisi ile farklılaşmıştır. 1960’larda “modernizasyon”, yetmişlerde “devlet müdahaleleri”, seksenlerde “serbest pazar” ve doksanlarda “katılım ve yetkilendirme” ile karakterize edilebilecek bu farklılaşma sırasında öne çıkan popüler fikirler ve terminolojiler de dikkat çekici olmuştur. Örneğin, 1980’lerde duyulmaya başlanan gıda güvenliği ve açlık analizlerinden, 1990’larda “sürdürülebilir geçim” kavramı türemiştir. Bazen de kullanılan terminolojide, zaman içinde değişiklikler olduğu gözlenmektedir. Örneğin, 1980’lerde yoksulluğun hafifletilmesi, 1990’larda yoksulluğun azaltılması şeklinde kullanılırken, 2000’lere gelindiğinde yerini yoksulluğun ortadan kaldırılmasına bırakmıştır.

Katılımcı kırsal stratejik planlama; 1980’ler ve 1990’lardan itibaren kırsal kalkınmada dışardan etkilenen teknolojiler ve ulusal politikalarla kendini gösteren, “tavandan tabana” ve “masa başı” yaklaşımlarından “tabandan tavana” ve “süreç” yaklaşımına dönüşmüştür. Bu yaklaşım, kırsal toplumun kırsal kalkınma sürecine kendi öncelikleri doğrultusunda katılmaları ile ortaya çıkan değişimin bir yansımasıdır. Bu dönemde ortaya çıkan önemli bazı gelişmeler şunlardır:

- Tarımsal üretim sistemleri araştırmalarının ve özellikle Asya’da tek ürün (çeltik ve buğday) sistemlerinde Yeşil Devrim ile kendini karakterize eden büyüme tartışmalarının ortaya çıkışı,
- Teknoloji konusundaki gelişme ile bilgilerin üretim ve ulaşılabilirliğinin artması ve böylece yoksulların karşılaştıkları sorunların çözümüne kendilerinin katkı verebilecek hale gelmesi,
- Kaynağını, 1980’lerdeki “hızlı kırsal değerlendirme yöntemi”nden alan “katılımcı yöntemlerin” yaygınlaşması ve 1990’lardaki “katılımcı kırsal değerlendirme”ye doğru yönlenecek şekilde gelişmesi ile katılımcı öğrenme ve eylemlerin yaygınlaşması,

- Kırsal kalkınmayı vurgulayan kırsal politikalarda “insan odaklı” bir perspektifin ortaya çıkışı,
- Seksenlerde başlayan “yapısal düzenlemeler” ve “pazarın serbestleşmesi” ile devletlerin daha önceki dönemlerdeki geniş kapsamlı olarak tarım sektörünü yönlendirmekten vazgeçme eğiliminin ortaya çıkması,
- Devletlerin kırsal hizmetlerin dağıtımını etkinliğinde ortaya çıkan hayal kırıklığı ve bu alandaki destek kuruluşların başka ortaklıklar arayışına yönelmeleri,
- Kırsal kalkınmada faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının sayılarının ve göreceli olarak etkinliklerinin artması,
- Kadınların erkeklerden farklı alanlarda ve koşullarda çalıştıkları, dolayısıyla kırsal politikaların kadın ve erkek üzerinde farklı etkilere yol açtığının göz önüne alınması gereksinimi ile kırsal kalkınmada “cinsiyet” konularının dikkate alınmaya başlanması.

2000’li yıllarda kırsal yoksulluğun azaltılması ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya katkı sağlanmasında, gelişmekte olan ülkeler ve destek kuruluşlarında “çok sektörlü yaklaşım” ön plana çıkmaktadır. Kalkınmaya ve dolayısıyla kırsal kalkınmaya yön veren ve bu alandaki mevcut terminolojinin de yaratıcıları olan uluslararası kuruluşların ve ülke gruplarının günümüzdeki politika ve uygulamalarında da “çok sektörlü” yaklaşım ön plana çıkmaktadır.

Küreselleşen dünyada kırsal kalkınma politikaları da değişim göstererek ortak payda olan kırsal toplumun refahı için tarım merkezli çok fonksiyonel ve entegre yaklaşıma sahip politikalara dönüşmektedirler. AB ve ABD gibi uluslararası anlaşmalara ve dünya ticaretine yön veren gelişmiş ülkeler ticarette serbestleşme yaklaşımı çerçevesinde zaman içerisinde doğrudan destekledikleri tarım sektörünü şimdi “kırsal toplum”, “kırsal alan” ve “kırsal kalkınma” kalıpları içerisinde dolaylı olarak desteklemeye devam etmektedirler.

5.2. Dünya Bankası Kırsal Kalkınma Yaklaşımlarında Yeni Strateji

DB, 2003 yılı içinde kırsal kalkınma stratejilerinde bir değişiklik yapmak üzere bir dizi çalışmalar gerçekleştirmiştir. DB’nin bu şekilde bir yeni strateji arayışına girmesinin en büyük nedeni, mevcut durumdaki olumsuz verilerden kaynaklanan karamsar tablo ve endişe verici gerçeklerdir. Her şeyden önce, dünyada yoksul olarak değerlendirilen nüfusun %75’i kırsal alanlarda yaşamakta, gıda üretiminin artmış olmasına karşın açlık sıkıntısı çekenlerin sayısı yükselmekte, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar artmakta, doğal kaynakların tahribi hızlanarak devam etmektedir. Ayrıca, bu arada ortaya çıkan teknolojik yenilik ve gelişmeler, çevre duyarlılığı, katılım, iyi yönetim, mikro-kredi gibi olumlu gelişmeler de mevcut stratejilerde güncellemeleri ve yenilikleri zorunlu kılmıştır.

Dünyada gelişen olaylar karşısında, ülkelerin ulusal ve uluslararası politika ve uygulamalarında değişiklikler olmuştur. Bunların yansıması olarak, yerinden yönetim, yönetişimin geliştirilmesi, özelleştirme ve özel sektörün rolünün artması, sivil toplumun rolünün güçlenmesi ve kurumsal çatışmalarda artışlar ortaya çıkmıştır.

Tüm bunları veri olarak alan DB, kendi uygulamalarına yönelik olarak, “Yeni Kırsal Kalkınma Stratejisi” belirlemiştir. Bu stratejinin misyonu olarak “yoksulluğun azaltılması” hedeflenmiştir. Bu misyonu gerçekleştirmek için **vizyon** ise,

- Kırsal alanda yaşayanların da en az kentsel alanlarda yaşayanlar düzeyinde bir yaşam standardı ve kalitesine sahip olduğu,
- Kırsal toplumların, yoksullar da dahil olmak üzere tüm yaşayanlarına eşit ekonomik fırsatların sunulduğu,
- Kırsal alanların yaşamak ve çalışmak için sürdürülebilir ve çekici olduğu,
- Kırsal alanların mevcut ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve teknolojik değişikliklere adapte olabildiği ve
- Her türlü nedenden kaynaklanan zayıflıkların azaldığı bir “DÜNYA” dır.

DB’nin bugün geldiği noktada, geçmişteki öğrenimleri ve ileride göz önünde tutulması zorunlu görülen konular da aşağıda belirtilmiştir:

Sürdürülebilir kırsal kalkınma,

- Çok disiplinli ve çoğulcu yaklaşımlar gerektirmektedir.
- Sektöre özel bir yaklaşım gerektirmektedir.
- Kırsal altyapıya öncelik verilmelidir.
- Kırsal kalkınma sorunlarına ait çözümler, toplum katılımını temel almalıdır.

Kırsal kalkınma konusunda dünyadaki gelişmeler Türkiye’yi de etkilemektedir. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye de, diğer konularda olduğu gibi kırsal kalkınma alanında da belirleyici olan uluslararası kuruluşların ve ülke gruplarının politika ve uygulamalarından payına düşeni almaktadır. Elbette ki Türkiye’nin bulunduğu bölgede ve dünyada olan gelişmeleri izlemesi ve bunlardan kendi çıkarları ve öncelikleri çerçevesinde yararlanması son derece doğal ve olumludur. Ancak bunlar gerçekleştirilirken önceliğin ülke gerçekleri ve gereksinimleri olduğu göz ardı edilmemelidir.

Kırsal kalkınma konusunda Türkiye’de gerçekleştirilmekte olan uygulamaları, etkilemenin ötesinde belirleyen iki büyük yapı; DB ve AB’dir ve bunların etkisi verdikleri kredi ve hibelerle gerçekleştirilen projeler aracılığıyla uygulamaya yansımaktadır.

DB destek ve yönlendirmeleriyle, Türkiye’de kırsal kalkınma alanında uygulanmakta olan projeler arasında Doğrudan Gelir Desteği (DGD), Sosyal Riski Azaltma Projesi (SRAP), Ordu-Giresun Kırsal Kalkınma Projesi ve Doğu Anadolu Havza Projesi yer almaktadır.. Sayılan bu projelerden DGD ve SRAP’sini sosyal amaçlı projeler olarak tanımlayabiliriz Bu projeler mevcut uygulamalarıyla kırsal kalkınmayı sağlayıcı bütüncül politikalara ve tüm bileşenlere yer veren uygulamalardan uzak olup, daha çok toprak sahiplerine ve bireysel/grup girişimlerine kaynak sağlayan birer mekanizma olarak kırsal kalkınmaya sınırlı katkılarda bulunabilmektedir.

5.3. Birleşmiş Milletler Milenyum Kalkınma Hedefleri

Eylül 2000’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Milenyum Zirvesi’nde tüm üye ülkeler tarafından imzalanan Milenyum Bildirgesi iyi yönetim ve demokrasi, insan hakları, silahlı çatışmaların önlenmesi ve barışın yapılandırılması gibi konularda küresel bir uzlaşmayı yansıtmaktadır. Ülkeler; yoksulluk, açlık, hastalıklar, okuma yazma bilmeyenler, çevresel bozulma ve kadınlara karşı

ayrımcılık gibi evrensel konulara çözüm getirmek amacıyla bir takvime bağlanan ve ölçülebilir olan **"Milenyum Kalkınma Hedefleri"**ni belirlemişlerdir. Bunlar,

- Mutlak yoksulluk sınırı altında yaşayan insan sayısının yarı yarıya azaltılması,
- Kız ve erkek herkesin temel eğitim almasının sağlanması,
- Kadınların durumunun güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi,
- Beş yaş altı çocuk ölümlerinin 2/3 oranında azaltılması,
- Anne sağlığının geliştirilmesi, gebelik ve doğum sırasındaki anne ölüm oranlarının 3/4 oranında azaltılması,
- Salgın hastalıkların yayılmasının durdurulması,
- Çevresel kaynakların kaybının önüne geçilmesi,
- Kalkınma için küresel ortaklıklar kurulması,

Ülkeler, bu hedeflerine bağlılıklarını ve taahhütlerini 2002 Ağustos ayında Johannesburg'da düzenlenen, Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde de tekrarlamışlardır. BM, bu hedeflere ulaşma konusunda gelişmekte olan ülkelerde 4 konuda teknik ve mali destek sağlamaktadır. Bunlar; uygulama, izleme, araştırma ve savunuculuktur. Bunları yaparken de ülkelerin ulusal programları çerçevesinde BM kuruluşlarını, DB'nı ve Uluslararası Para Fonu'nu bir araya getirmektedir.

5.4. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (2003) ve SESTAB

SESTAB¹ (su, enerji, sağlık, tarım, biyo çeşitlilik) girişimi, 2003 yılı Ağustos ayında Johannesburg'da düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Kalkınma zirvesi öncesinde başlayan hazırlık toplantıları ve zirve sırasında tartışılan konuları içermektedir. Bu beş bileşenin entegrasyonu ile sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması dolayısıyla fakirliğin azaltılması, insanların hayat standartlarının yükseltilmesi, çevre ile dost teknolojiler ile tarımsal verimliliğin artırılması amaçlanmaktadır. Ayrıca BM Milenyum Kalkınma Hedefleri'nin gerçekleştirilmesi de SESTAB'ın hem gerekçelerinden biri hem de sonuçları arasında yer almaktadır.

Konuyla ilgili olarak, yukarıda belirtilen 5 bileşene ait beş ayrı rapor yazılmıştır. Bileşenlerin, sürdürülebilir kalkınma açısından yeri ve önemi, genel istatistikler, çarpıcı veriler ve tahminler, diğer SESTAB bileşenleri ile ilişkileri ve BM Milenyum Hedefleri ile uyumlarının irdelendiği raporların amacı, oldukça kapsamlı uluslararası bir yaklaşım olan beş anahtar bileşenin bütünlüğü içinde eylemlere odaklanarak, hizmet ve etkinliklerini artırarak sürdürülebilir kalkınmayı sağlamaktır.

SESTAB, esas itibarıyla kalkınmanın belirtilen 5 ana bileşenin birbirleriyle etkileşim içinde olduğu gerçeğinin kabulü ve uygulamalara yansıtılması ile kalkınma hedeflerine ulaşılabilirliğini öngörmektedir. Bileşenlerin ikili ilişkileri ve etkileşimlerinin yanı sıra hepsinin bir bütünlük içinde ele alınmasını gerektiren ortak konuları da bulunmaktadır. Bunlar:

- SESTAB'ın Milenyum Kalkınma Hedefleri ve Johannesburg'da belirlenen yeni hedeflere ulaşmadaki önemi,

¹ Sözkonusu bileşenlerin İngilizce kısaltılmış adı olan WEHAB (water, energy, health, agriculture, biodiversity), SESTAB olarak Türkçeleştirilmiştir.

- SESTAB bileşenlerinin insan odaklı yaklaşımları ile "yoksulluğu" önlemedeki önemi,
- SESTAB sektörleri arasında güçlü koordinasyon ve sektörler arası yaklaşımının gereği,
- Cinsiyet yaklaşımının önemi ve kadının statüsünün güçlendirilmesinde ve zayıflatılmasında her bileşenin rolü,
- Yoksulların gereksinimleri açısından bilgi, bilim ve araştırmanın önemi,
- Sivil toplum ve özellikle gençliğin başlıca paydaşlar olarak karar verme ve politikalarındaki önemi,
- Özel sektörün rolü- ortak sorumluluk

Görüldüğü gibi günümüzde kalkınma bir bütün olarak ve çok sektörlü yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Yakın gelecekteki kalkınma ve kırsal kalkınma uygulamalarında da bu eğilimin daha çok tartışmalara konu olacağı ve gündemde olmayı sürdüreceği tahmin edilmektedir.

5.5. AB Kırsal Kalkınma Yaklaşımları ve Türkiye

AB kırsal kalkınma politikası iki temel politika sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Roma Antlaşması, diğeri ise 1970'lerin ortalarında Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ile oluşturulan AB'nin Bölgesel Politikasıdır. Bu iki temel politika, kırsal alanları belirli bir ekonomik düzeye getirmek için stratejiler içermektedir.

AB'nde "yeni kırsal kalkınma politikası" Ortak Tarım Politikasının (OTP) önemli bir bileşeni olarak düşünülmektedir. Avrupa tarımının şu an karşı karşıya bulunduğu yeni gerçekler ve tehditler; dünya pazarlarının küreselleşmesi, Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) yaptırımları, tüketici endeksli kalite gereksinimleri ve Birliğin genişlemesidir (Anonim 2000). DTÖ Tarım anlaşması ile ülkelerin tarımsal üretimi ve tarımsal ürünler ticaretini doğrudan desteklemeleri sınırlandırılırken yeşil kutu içinde yer alan kırsal kalkınmaya yönelik desteklemelere bir sınırlama getirilmemektedirler. Böylece dünya ülkeleri kırsal kalkınma ve tarımın çok fonksiyonluluğu adı altında bu sınırlamalara karşın tarımı dolaylı olarak desteklemeye devam etmektedir. Avrupa ülkelerinde kırsal kalkınmaya yönelmenin artmasında bunun da etkisi olmaktadır. Bu değişimler sadece tarımı değil kırsal alanlardaki yerel ekonomileri de etkileyecektir. Bu yüzden tarım sektörünün geleceği kırsal alanlardaki dengeli bir gelişme ile doğrudan ilgilidir. ***Bunun yanında AB kırsal kalkınma politikasını üç farklı endişe yönlendirmektedir.***

- Tarım sektörünü yeniden yapılandırma ihtiyacı,
- Bölgesel gelişme politikası ile birlikte ekonomik ve sosyal bütünleşmenin artırılması gereği,
- OTP'ye çevresel hassasiyetleri dahil etme fikri.

Bu endişeler çerçevesinde oluşturulan kırsal kalkınma politikasının ilkeleri şunlardır:

- Tarımın çok fonksiyonluluğu,
- Kırsal ekonomilere çok sektörlü ve entegre yaklaşım geliştirilmesi: Yeni gelir kaynakları yaratılması, istihdam sağlanması ve kırsal mirasın korunması,

- Kırsal kalkınmaya yönlendirilen yardımlarda esneklik: Yerinden yönetim, yerinden yönetim ve bölgesel, yerel yetkililerle danışma ve ortaklık,
- Şeffaflık: Programların hazırlanmasında ve yönetilmesinde şeffaflık, mevzuata kolay ulaşım ve basitlik.

AB’de kırsal kalkınma politikaları ile şu amaçlara ulaşmak istenmektedir:

- Tarım ve orman sektörünün güçlendirilmesi,
- Kırsal alanların rekabet gücünün artırılması,
- Çevrenin ve kırsal mirasın korunması.

AB kırsal kalkınma politikasının temel mevzuatı Gündem 2000 doğrultusunda çıkarılan 1257/99 sayılı Konsey Tüzüğüdür. Bu tüzükte AB’nin kırsal kalkınmayı desteklemek için ne tür programlara yapısal fonlardan kaynak aktaracağı ele alınmaktadır.

Kırsal kalkınma programlarının finansmanı üç fondan gerçekleştirilmektedir. Bunlar; Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (ERDF), Avrupa Yapısal Fonu (ESF) ve Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (EAGGF)’dur.

AB’nde kırsal kalkınma önlemlerinin uygulanmasında aşağıdaki yöntem kullanılmaktadır:

- **Programlama:** Kırsal alanın güçlü ve zayıf yanlarını, fırsatları ve tehlikeleri analiz eden ve sonuçta ölçülebilir hedeflere sahip bir stratejiyi öngören çok yıllık programlar hazırlanması.
- **Ortaklık:** Üye devletin Komisyona gönderdiği program üye devlet veya bölgelerle yakın işbirliği ile çalışılır, yasal yükümlülükleri karşılamak açısından program kamu yetkilileri ve AB tarafından ortaklaşa finanse edilir ve program söz konusu kırsal alandaki ilgili tarafları bir araya getiren bir ortaklıkla geliştirilir ve yönetilir.
- **Yerinden yönetim:** Programın mali ve idari yönetimi yetkili ulusal ve bölgesel otoriteye bırakılmıştır.
- **İzleme ve değerlendirme:** Programlar özel bir komite tarafından yakından takip edilir ve program önceden, uygulama sürecinde ve tamamlanmasından sonra değerlendirmeye tabi tutulur.

Söz konusu önlemlerin uygulanmasında her ülkenin öncelikleri farklı farklıdır. Örnek olarak, Hollanda, Almanya ve İngiltere bu önlemler yolu ile elde ettikleri kaynakları kırsal altyapıyı ve köyleri yenilemek üzere kullanırken, İspanya, İtalya ve Fransa gibi ülkelerde ekonomik faaliyet çeşitlendirilmesi ve KOBİ’lere destek etkilidir.

5.5.1. AB’nde kırsal kalkınma uygulamalarına yönelik olarak Türkiye’nin dikkate alması gereken konular

AB bağlamında 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde kısa vadede AB kırsal kalkınma politikasına giriş için bir strateji hazırlanması; orta vadede ise AB kırsal kalkınma politikasının uygulanması için gereken idari yapıların oluşturulması öngörülmüştür. Konuyla ilgili olarak bugün geline nokta bir “Taslak Kırsal Kalkınma Strateji Dokümanı” hazırlanmış olup, son halinin verilmesi için gerekli çalışmalara devam edilmektedir. AB yetkilileri ile çeşitli platformlarda yapılan görüşmelerden anlaşıldığı üzere Türkiye bu konuda oldukça önemli bir yol almış

olup, bu aşamada en önemli eksiği uygulamaları gerçekleştirecek kurumsal yapının henüz oluşmamış olmasıdır. Dolayısıyla ilgili kurumların uyumlu çalışmaları ile hızla bu konunun neticelendirilmesinde fayda görülmektedir.

Öte yandan, AB'nin çeşitli bütçe kalemlerinden Türkiye'ye gelen destekler, 2001 yılının sonundan bu yana, Birliğe aday diğer ülkeler için olduğu gibi tek bir bütçe kaleminde toplanmıştır. Türkiye için ayrılan bu yardım bütçesine "katılım öncesi yardım" denilmektedir. Mali yardım, tamamen katılım stratejisinin desteklenmesine yönelik olup, Türkiye'ye yönelik Katılım Stratejisinin güçlendirilmesinin bir parçası olarak, 2004-2006 dönemi için Türkiye'ye yönelik mali yardım büyük ölçüde artırılmıştır. Katılım öncesi mali yardımın 2004'te 250 milyon, 2005'te 300 milyon ve 2006'da da 500 milyon Euro olması planlanmıştır. Bunlar, hibe şeklinde yardımlar olup, Ulusal Program önceliklerine uygun olarak hazırlanan projeler aracılığıyla dağıtılmaktadır.

Bu kapsamda kırsal kalkınma alanında verilen destekler, Tarım ve Balıkçılık ile Bölgesel Politika başlıkları altında uygulanan projelere yöneliktir. Söz konusu projelerin uygulayıcı kuruluşları ise öncelikle Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, DPT ve GAP Bölge Kalkınma İdaresi'dir.

Türkiye açısından kırsal kalkınmada en önemli konulardan biri AB kırsal kalkınma politikalarına uyum hazırlıklarıdır. Bundan hareketle, yukarıda da anlatılmaya çalışılan AB kırsal kalkınma politikalarına uyum sağlanabilmesi için kısa vadede gerekli olan düzenlemeler şu biçimde özetlenebilir;

i. AB Kırsal Kalkınma ve SAPARD Programları:

AB üyesi ülkeler FEOGA Fonundan yararlanmak üzere 7 yıllık Kırsal Kalkınma Programı hazırlamaktadırlar. Bu programda AB mevzuatı çerçevesinde hangi kırsal kalkınma tedbirine öncelik verileceği tespit edilmektedir. Örneğin Avusturya'da organik tarım veya çevreye uyumlu tarım fonlardan en çok yararlandırılan faaliyet olmaktadır. Benzer şekilde AB aday ülkeler için bir SAPARD Fonu tahsis etmiş ve bu ülkelere 7 yıllık SAPARD programı hazırlamaları istenmiştir. Türkiye için de üyelikle birlikte 7 yıllık bir program hazırlanması gerekecektir.

ii. SAPARD Fonu:

AB'ye aday 10 Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkesi için tahsis edilen SAPARD Fonu 2006 yılına kadar geçerlidir. Toplam fon miktarı yıllık 2000 rakamları ile 540 Milyon Eurodur. 2004 yılı ile birlikte 8 aday ülkenin üye olması beklenmektedir. Bu tarihten itibaren yapılacak bir tüzük değişikliği ile Türkiye bu fon kapsamına alınabilecektir. Öyle olması durumunda, 2004-2006 yılları arası dönemde Türkiye, Romanya ve Bulgaristan ile birlikte bu fondan yararlanabilecektir.

iii. SAPARD veya Kırsal Kalkınma Ajansı:

Aday ülkelerde kırsal kalkınma fonunun kullanımı SAPARD Ajansı yoluyla sağlanmaktadır. Ortaya yeterli bir fon çıktıktan ve bu fonun kullanımı ile ilgili 7 yıllık programlama yapıldıktan sonra bu fonu kullanacak kurumun teşkil edilmesi gündeme gelecektir. Bu kurum fon kapsamında kaynak aktarılacak projelerin değerlendirilmesi işlemini yapmaktadır. Üyelikle birlikte diğer tüm tarımsal destekleme mekanizmaları için kullanılabilecektir. Diğer aday ülkeler için de bu

öngörülmektedir. Bu kapsamda üyelikle birlikte “Paying Agency” (ödeme ajansı) adı verilen bir kuruluş hüviyeti kazanabilecektir. Böyle bir ajansın kurulması için “twining” denen eşleştirme çalışmasından faydalanılabilir. Nitekim, AB bu çalışmayı Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile yapmıştır. Twinning çalışmasının zaman ve maddi kayıpları engelleyeceği düşünülmektedir.

iv. 2006 sonrası AB Mali Yardımı:

AB Bütçe Programlamasını 2006 yılına kadar yapmıştır. Yani 2006’dan sonrası için aday ülkelere aktaracağı kaynağı yeniden belirleyecektir. Şu an için bu dönemde sağlanacak kaynak ile ilgili bir kısıt yoktur. Türkiye’nin adaylığı 2006 sonrasında da devam edecek olursa, gerek SAPARD’ın yürürlük süresini uzatma yoluyla gerek Türkiye için ayrı bir düzenleme yapma yoluyla Türkiye’ye kırsal kalkınma kapsamında aktarılacak kaynak artırılabilir.

v. İzleme Komitesinin Oluşturulması:

AB Komisyonu Türkiye temsilciliği tarafından hazırlanan “Müktesebatın Üstlenilmesinde Gerekli Ana İdari Yapılar” adlı metne göre kırsal kalkınma alanında AB Müktesebatı tarafından açıkça belirtilen sadece bir idari yapı bulunmaktadır. Buna göre, her üye devlet, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasındaki etkinliği ve yeterliliği değerlendirmek için İzleme Komiteleri kurmak zorundadır. Türkiye’nin de böyle bir yapılanmaya gitmesi gerekmektedir.

vi. Kırsal Kalkınma Fonunun Kullanılmasına ve Proje Hazırlanması Yöntemine Yatkinlik Kazanılması:

AB’de projeler bizzat kullanıcılar tarafından hazırlanmaktadır. Kamu kuruluşlarının buradaki rolü düzenleyici yönde olmaktadır. Türkiye’de yaygın uygulaması olmayan bu tür proje yönetimi için yatkinlik kazanılması gerekmektedir. Bunun sağlanması için Türkiye, mevcut AB Mali kaynakları çerçevesinde pilot kırsal kalkınma projeleri hazırlamalıdır. Bu projeler kamu kuruluşları tarafından hazırlanmayacaktır. Ziraat Odaları, Tarım Kredi Kooperatifleri, Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri, Köye Hizmet Götürme Birlikleri, TARGEV, TEMA, SÜRKAL ve TKV gibi kuruluşlar ve özel sektör yanında diğer sivil toplum kuruluşlarınca da projeler hazırlanabilir.

vii. Dezavantajlı Bölgelerin Belirlenmesi

AB kırsal kalkınma tedbirlerinden bir tanesi de dezavantajlı bölgeler yardım tedbiridir. Üye ülkeler dezavantajlı alanların tespitini yapıp Komisyona bildirmek durumundadır. Dezavantajlı bölgelerin toplam alanı ülke yüzölçümünün %10’unu aşmaması gerekir. Dezavantajlı alanlar ile ilgili kriterler mevzuatlarda belirlenmiştir. Üyelikle birlikte bu yardım tedbirinden istifade edilebilmesi için Türkiye’nin de coğrafi özelliklerinin de göz önünde bulundurarak dezavantajlı alanlarını tespit etmesi gerekmektedir.

viii. Mesleki Eğitim

Türkiye’de Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Yayın Dairesi ve Tarım Bakanlığının il ve ilçe teşkilatları aracılığı ile çiftçilere tarımsal üretim metotları, ilaçlama teknikleri vs. yoluyla çiftçiler eğitim verilmektedir. Bunların dışında Üniversiteler, yine tarım bakanlığına bağlı araştırma enstitüleri ve ziraat odaları çiftçilerin eğitilmesi işlerinde görevler üstlenmektedir. *AB kırsal kalkınma tedbirlerinden biri olan mesleki eğitimin amacı;*

özel kuruluşlar aracılığı ile üreticilerin çiftliklerini daha iyi idare etmeleri, yeni ürün geliştirmeleri ve marka yaratmaları gibi konularda mesleki eğitim almalarını teşvik etmektedir. Aday ülkelerin bu tedbire öncelik verdikleri görülmektedir. Ülkemizde de şu aşamada AB tarafından finanse edilmek suretiyle çeşitli vakıflar, ziraat odaları vs. aracılığı ile hazırlanacak projeler yoluyla mesleki eğitim tedbiri işletilmelidir.

ix. Kırsal Altyapı

Aday ülkelerin kırsal kalkınma programları incelendiğinde kırsal altyapı ya yönlendirilecek projelere ağırlık verdikleri görülmektedir. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte toplam SAPARD bütçesinin yaklaşık dörtte biri bu kalem için kullanılmaktadır. Ülkemizde kırsal alanlardaki yol, su ve elektrik gibi alt yapı hizmetleri Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, TEDAŞ ve İl Özel İdareleri gibi kuruluşlar tarafından mevcut bütçe imkanları çerçevesinde yürütülmektedir. Ülkemiz kırsal alanlarının alt yapılarının geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu alanlardaki yatırımlar büyük maddi kaynakları gerektirdiğinden, ileride, AB Fonlarının küçük çapta projeler için mevcut Türkiye kamu düzeni çerçevesinde İl Özel İdareleri aracılığı ile kullanılması konusu gündeme gelebilir.

x. LEADER Girişimi

Temsil ettikleri yerel kırsal alanlar için, kamu-özel işbirliği ile ve ortak sorumluluk anlayışıyla oluşturulan *Yerel Eylem Grupları* (Local Action Groups, LAG), kendi kırsal alanları için hazırladıkları genel kalkınma stratejisine göre LEADER programını yürütürler. Bu program Topluluk ve üye ülkelerce ortaklaşa finanse edilmektedir. Türkiye’de, LEADER ile benzerlikler taşıyan, Ziraat Odaları tarafından yürütülen ve amacı çiftçilerin ortaklaşa ve birbirlerine yardımcı olarak işletmelerinin kalkınmasını sağlayacak danışmanlık modeli oluşturmak olan Önder Çiftçi Projesi bulunmaktadır. Ayrıca, AB Parlamentosunda INPARD adında LEADER benzeri bir fonun aday ülkelerde uygulanmak üzere kullanılması.

6. KIRSAL KALKINMAYA YÖNELİK STRATEJİK HEDEFLER

Türkiye’nin uluslararası gelişmeleri de dikkate alarak, Ulusal Kalkınma Hedef ve Planları çerçevesinde, kırsal kalkınmada stratejik hedefleri beş ana grupta özetlenmiştir;

1. Kırsal nüfusun katılımcı yaklaşımlarla örgütlenmesinin yaygınlaştırılması ve sorun çözme yeteneklerinin geliştirilmesi,
2. Kırsal nüfusun (yerleşik ve gezici) eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, suya erişebilirlik, ulaşım gibi temel gereksinimlere ulaştırılması (kapasite geliştirme-gezi)
3. Kırsal alanda yaşayanların sürekli ve sürdürülebilir gelir kaynaklarına kavuşturulması, girişimcilik yeteneklerinin arttırılması, pazar koşullarında rekabet edebilirliklerinin sağlanması.
4. Doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi, çevre ve kırsal mirasın korunması.
5. Kırsal kalkınma konusunda çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) güçlendirilmesi

Kırsal kesimde sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanabilmesi, kırsal alana yönelik olarak yukarıda belirlenen stratejik hedefler doğrultusunda ancak aşağıda detayları

verilen önlemlerin alınması ile gerçekleştirilecektir. Hemen belirtmek gerekir ki, burada kırsal alanda orman köyleri de dahil olmak üzere tüm yerleşimler dikkate alınmıştır.

6.1. Kırsal Nüfusun Katılımcı Yaklaşımlarla Örgütlenmesinin Yaygınlaştırılması Ve Sorun Çözme Yeteneklerinin Geliştirilmesi

- Kırsal alanda eğitimin kurumsal alt yapısını güçlendirmek,
- Tarımsal yayım ve çiftçi eğitimi ile gençler, kadınlar ve yetişkinler için özel eğitim programları geliştirmek,
- Tarımsal yayım ve eğitimde görev alan eğitimcilerin eğitimini sağlamak,
- Kırsal alanda gelir sağlayıcı faaliyetlere yönelik mesleki eğitimi geliştirmek,
- Kırsal nüfusa yönelik yeni iş fırsatları yaratmak ve buna yönelik eğitim programları düzenlemek,
- Kırsal alanda örgütlenmenin katılımcı yaklaşımlarla geliştirilmesi ve etkinliğini arttırmak ve mevcut örgütleri etkin hale getirmek,
- Kırsal alana yönelik hizmet veren kurumlar arasında işbirliğini ve paylaşımı gerçekleştirmek,
- Özellikle yoksul kesimlerin kendi sorunlarının sahibi olması için onlara örgütlenme ve farkındalık konusunda destekte bulunacak çalışmaların yapılması,
- Kırsal kalkınma program ve projelerinin katılımcı yaklaşımlarla hazırlanması ve uygulanması.

6.2. Kırsal Nüfusun Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik, Suya Erişebilirlik, Ulaşım Gibi Temel Gereksinimlerinin Karşılanması

- Kırsal alana hizmet götürmekle yükümlü kurum ve kuruluşların kurumsal kapasite gelişimlerinin sağlanması ve kurumlar arası iş birliğinin gerçekleştirilmesi,
- Sivil Toplum Kuruluşlarının, tarımla ilişkili sanayi ve ticaret kuruluşlarının, özel tarımsal yayım organizasyonlarının kırsal alana bilgi ve teknoloji aktarımında katılımlarının artırılması,
- Kırsal alanın genel durumunu ortaya koyan ve güncelleyen veri tabanlarının oluşturulması,
- Türkiye’de kır-kent etkileşimini ortaya koyan demografik istatistiklerin yapılması, güncelleştirilmesi ve genel nüfus sayımlarında mevsimsel nüfus hareketliliğini ortaya koyacak verilere yer verilmesi,
- Köye dönmek isteyen nüfusun sosyo-ekonomik gereksinimlerini karşılamaya yönelik programların geliştirilmesi ve uygulanması,
- Kırsal kesime yeterli ve dengeli içme ve kullanma suyunun sağlanması, ulaşım sistemleri ile atık su ve kanalizasyon altyapısının geliştirilmesi,
- Kırsal yerleşim planlamasının yapılarak, köylerin günün koşullarına göre yeniden fiziksel yapılanmasının sağlanması,
- Dağınık yerleşim biçiminin yarattığı sorunların giderilmesine yönelik olarak, toplu yerleşimi özendirici çalışmalarda bulunulması (halkın isteklerini de dikkate alarak),
- Kırsal çevre koşullarının insanca yaşanabilir ortamı barındırabilir hale getirilmesinin sağlanması,

- Yerleşik ve gezici (tarım işçileri, orman işçileri, göçebe hayvancılık vd.) kırsal nüfusun çağdaş eğitim, sağlık ve haberleşme olanaklarına kavuşturulması,
- Kırsal nüfusun sosyal güvenlik ile ilgili mevcut durumunun ortaya çıkarılması ve sistemde ortaya çıkan sorunların giderilmesine yönelik önlemlerin alınması,
- Kırsal alanda dezavantajlı gruplara (özellikle kadın, genç işsizler ve çalışan çocuklara) yönelik eğitim, sağlık ve istihdam olanaklarının arttırılması için önlemlerin alınması ve bunlara uygun modellerin araştırılması ve uygulanması.

6.3. Kırsal Alanda Yaşayanların Sürekli ve Sürdürülebilir Gelir Kaynaklarına Kavuşturulması, Girişimcilik Yeteneklerinin Arttırılması, Pazar Koşullarında Rekabet Edebilirliklerinin Sağlanması

- Mevcut tarımsal işletmeler ve bunlar arasından pazara yönelik üretim yapacak olanlar için bir veri tabanının hazırlanması,
- Pazara yönelik üretimde bulunabilecek işletmelerin desteklenmesine yönelik çalışmaların yapılması (kredi, teknik, pazar araştırmaları, bilgiye erişim, kredi fırsatları, teknik danışmanlık ve yardım),
- Pazarın ihtiyaçlarına ve talebe göre üretim planlaması yapılması ve üretimin çeşitlendirilmesi,
- Kırsal alanda tarımsal üretimin yanı sıra sürekli ve sürdürülebilir gelir kaynakları için işleme, paketleme, depolamaya yönelik tesislerin kurulması, bunlara yönelik girişimlerin desteklenmesi,
- Kırsal kalkınmaya yönelik uluslar arası destek sistemlerinin ve fon uygulamalarının araştırılması ve mevcut olan sistemin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi,
- Özellikle küçük ölçekli işletmeler için ortak makine-ekipman kullanımını özendirecek modellerin oluşturulması,
- Yersel koşulları ve işletme ölçeklerini dikkate alan uygun teknoloji ve üretim araçlarının kullanımına yönelik yayım çalışmalarının yapılması,
- Kırsal alanda organize üretim ortamı yaratacak (örneğin; hayvancılıkta ve seracılıkta) çalışmalarda bulunmak ve örnekler oluşturmak,
- Kırsal alanda üretici ve sanayiciyi bir araya getirecek pazarlama koşullarının ve üretim modellerinin oluşturulması ve yaygınlaştırılması,
- Stratejik açıdan önem taşıyan tarımsal ürünlerde üretimde sürdürülebilirliğin (gıda arzı) sağlanması,
- Çevreye duyarlı ve gıda güvenliğini gözetten tarım uygulamalarının (Ör; EUROPGAP) desteklenmesi ve organik tarım üretiminin yaygınlaştırılması,
- Özellikle küçük tarım işletmelerinin krediye erişimlerinin kolaylaştırılmasına yönelik kaynak oluşturulması ve bunun için sistem geliştirilmesi.
- Kırsal alanda kendi işini kurmak isteyen başta kadınlara olmak üzere kredi sistemlerinin (mikro-finans) oluşturulması ve girişimciliğin özendirilmesi.
- Kırsal alanda yoksulluğun en fazla yaşandığı yerleşim birimlerinden olan orman köylerinde yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak ormancılık faaliyetleri dışında projelerin geliştirilmesi ve entegre kırsal kalkınma faaliyetlerinin güçlendirilmesi,

- Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de cazip hale gelen kırsal turizmin kırsal nüfusa yeni ve ek gelir kaynağı oluşturabilecek biçimde desteklenmesi ve geliştirilmesi.

6.4. Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi, Çevre ve Kırsal Mirasın Korunması

- Detaylı temel toprak etütlerinin ve arazi envanterinin yapılarak “Entegre Arazi Kullanım Planlarının” hazırlanması,
- Entegre havza yönetimi programlarının paydaşların bir araya geldiği katılımcı yaklaşımlarla geliştirilmesi ve uygulanması,
- Doğal çayır-mera alanlarının envanterlerinin güncellenmesi ve ıslah edilmesi,
- Ormancılık çalışmalarında sürdürülebilir orman yönetimi kriter ve göstergelerinin uygulanması ve ormancılık sertifikasyon sisteminin yaygınlaştırılması,
- Tarımsal üretimde çevre ile uyumlu girdi ve teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması,
- Ekosistemlerin korunması,
- Çölleşme ve erozyona neden olan faktörlerin bölge ve havza ölçeğinde ortaya çıkarılması ve bunlara yönelik koruyucu tedbirlerin alınması,
- Hayvansal atıklar ile tarımsal ve orman artıklarının enerji alanında modern biyo-kütle yöntemleri ile değerlendirilmesinin sağlanması,
- Kırsal alanda yer alan tarihi binalar ile eserlerin (kültürel mirasın) korunması.

6.5. Kırsal Kalkınma Konusunda Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) Güçlendirilmesi

Türkiye'nin mevcut yapılarında ve özellikle kamu kuruluşlarındaki merkeziyetçi ve bürokratik nitelikler, yöre, havza ve köy düzeyi kalkınma gereksinimlerini ; potansiyelleri, darboğazları ve çiftçi/köylü önceliklerini gerçekçi bir tarzda belirlemede ve kaynakların etkin kullanımında hem işlevsel hem de metodolojik açıdan sorunlar yaratmaktadır. Bu durum, planlama ve uygulama süreçlerinde kırsal gelişmenin temel paydaşları olan kamu kurumları yerel yönetimler, özel sektör kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında sağlıklı bir eşgüdüm ve işbirliğini engellemektedir. İdari ve politik yapılanmadan kaynaklanan bu durum ilgili kurum ve kuruluşlar arasında katılımcı karar alma mekanizmalarını güçleştirmekte, farklı kurum ve kuruluşlar arasında varolan bilgi, deneyim ve beceri paylaşımını sınırlamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da , program/proje hedef grupları dahil taraflar arasında kırsal kalkınma sorunları ve çözüm yolları alanında kavram ve yöntem birliği sağlamak güçleşmekte, sürdürülebilir kalkınmanın en temel gerekleri dahi yerine getirilememektedir.

Bu sorunların aşılmasında etkin bir işlev yüklenmesi gereken kuruluşlar arasında Sivil Toplum Kuruluşlarına (STK'lara) /ayrı bir önem vermek ve bu kuruluşları güçlendirmek gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda önce Türkiye'de kırsal kalkınma alanında faaliyet gösteren; kavram geliştiren, politika oluşturan, araştırma ve uygulama yapan, projelere mali ve teknik destek veren başlıca kurum ve kuruluşların envanterini oluşturmak gerekir. Daha sonra ilgili kamu, özel sektör

ve STK'ların kırsal kalkınmaya yönelik araştırma, planlama, proje geliştirme, izleme ve değerlendirme konularında sistematik bir eğitimden geçirilmeleri ve bu eğitimlerin süreklilik temelinde sürdürülmesi gerekir. (Örneğin; 1000 Köye 1000 Ziraat Mühendisi Projesi kapsamındaki elemanların, konuda uzman yurt içi ve yurt dışı kuruluşlarla işbirliği yaparak ciddi bir hizmet içi eğitimden geçirilmesi bu kapsamda düşünülebilir).

Bu faaliyetler için, bürokrasiden arındırılmış ve görece özerk çalışabilecek bir **“Kırsal Kalkınma Eğitim Merkezi”** oluşturulmalıdır. Bölgesel ve ulusal düzeyde faaliyet gösteren STK'ları teşvik etmeli ve bunların güçlendirilmesine destek sağlanmalıdır.

7. ULUSAL KIRSAL KALKINMA STRATEJİSİ VE HEDEFLERİ AÇISINDAN GÜÇLÜ YANLAR-ZAYIF YANLAR

Türkiye’de kırsal alanın içinde bulunduğu koşullar ve sorunlar ile bu sorunların çözümü için, ulusal ölçekte kırsal kalkınma stratejisi ve hedefleri açısından sahip olunan ***güçlü yönler (olanakları da içermektedir) ile zayıf yönler (tehditleri de içermektedir)*** ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Burada bu özelliklerin ortaya çıkarılması, politika belirlemek ve uygulamaya aktarmak açısından önem taşımaktadır.

Güçlü Yanlar

- Doğal kaynaklar ve biyo çeşitliliğin zenginliği,
- Kuru, sulu ve sulanabilir geniş tarım alanlarının varlığı,
- Çevre kirliliğinin göreceli olarak az olması,
- Kültürel zenginliğe ve toplumsal dayanışmaya sahip olunması,
- Tarımsal sanayi girdilerinin ve hammaddelerinin çeşitliliği ve bulunabilirliği,
- Ulaşım ve haberleşme olanaklarının artması,
- Çiftçilerin bilinçlenme isteğinin artması ve bunu ihtiyaç olarak görme eğilimi
- Kamu kuruluşlarının ve taşra teşkilatının yaygınlığı,
- Dünyada organik tarım ürünlerine talebin artması,
- Organize tarım ve hayvancılık bölgelerinin oluşması,
- Özel sektörün kırsal alanda yatırım yapma eğiliminin artması,
- Tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi için coğrafi konum itibarıyla uluslar arası pazarlara yakınlık,
- Tarım- sanayi entegrasyonunun gelişme göstermesi,
- Artan kırsal turizm talebi ve potansiyeli,
- Yerel ve geleneksel üretim potansiyellerinin harekete geçirilebilirliği (kırsal alanda girişimcilik potansiyeli)
- Marka olabilecek yerel ürünlere yönelme,
- Üreticilerin örgütlü davranma eğiliminin yükselmesi,
- Tarımda çalışabilir nüfus potansiyeli (özellikle genç nüfus varlığı),
- Avrupa Birliği’ne uyum süreci hazırlıkları ve bu kapsamdaki projeler,
- Avrupa Birliği’ne tam üyelik doğrultusunda kaydedilen aşamalar,
- Uluslar arası kaynaklara-fonlara erişebilirlik,
- Kırsal kalkınma konusunda proje deneyimleri.

Zayıf Yanlar

- Tarımda ve tarımsal taşınmazlarda kayıt dışılığın yüksekliği,
- Kırsal alanda ve tarımda yatırımlara yönelimlerin az olması,

- Kırsal alanda kişi başına GSYİH'nin ülke ortalamasından az olması,
- Tarımda verimliliğin düşük olması ve üretim maliyetlerinin yüksekliği,
- Tarıma yönelik kredi veren kuruluşların giderek işlevlerinin azaltılması ve bu konuda ortaya çıkan belirsizlikler,
- Tarımda istihdam edilen nüfusun yaratılan katma değere göre fazlalığı,
- Kırsal alanda gizli işsizlik oranının yüksekliği,
- Tarımda çalışan nüfusun giderek yaşlanması,
- Kırsal alanda sosyal güvenlik sistemine katılımın düşük olması,
- Bölgeler arasında ve bölge içinde gelişmişlik farklılıklarının yüksekliği,
- Yerleşim birimlerinin dağınık ve küçük olması,
- Tarımsal işletmelerin küçük ve parçalı olması ve bundan dolayı pazara yönelik üretimde bulunulamaması, işletmelerin genellikle aile için tüketim yapması,
- Tarım-sanayi entegrasyonunun zayıflığı,
- Kırsal sanayinin ülke genelinde yaygınlaştırılmamış olması,
- Kırsal alanların sadece tarımsal faaliyet yeri olarak algılanması,
- Geleneksel davranış eğilimleri ve üretim alışkanlıkları,
- Kırsal alanda yoksulluk sorununun artması ve giderek yoksulluk kültürünün oluşma eğilimine girmesi,
- Üreticilerin mesleki eğitim düzeyinin düşük olması,
- Eğitim ve sağlık hizmetlerinin nitelik olarak yeterince geliştirilememiş olması,
- Bölgelere göre değişmekle birlikte kırsal alanlarındaki konut yapısının çağdaş koşulların gerisinde alması,
- Küçük ve dağınık işletme özellikleri nedeniyle pazarlama olanaklarının yetersiz olması,
- Ulusal önceliklere dayalı üretim planlamasının yapılamaması,
- Tarımsal sigorta sisteminin geliştirilememiş olması,
- Nüfusun kente göç eğilimi,
- Kırsal alana hizmet götüren kuruluşlar arasındaki koordinasyonun eksik olması,
- Kırsal yerleşim planlamasının bulunmaması,
- Tarımsal eğitim ve yayım hizmetlerinin günün koşullarına göre yenilememesi,
- Türkiye'nin yaşadığı ekonomik şokların getirdiği etkiler,
- Küreselleşmenin getirdiği uluslar arası politikaların ve yaptırımların etkileri,
- Tarımda yapısal uyum politikalarının getirdiği belirsizlikler
- Dünyada enerji hammadde fiyatlarının yükselmesi,
- Tarım ve orman alanlarının amaç dışı kullanılması,
- Tapu ve kadastro çalışmalarının henüz tamamlanamaması,
- Hızlı kentleşmenin doğal kaynaklar üzerindeki baskısı,
- Doğal kaynakların bilinçsiz olarak kullanılması ve kirletilmesi,
- Erozyon ve iklim değişikliklerinin yarattığı etkiler,
- Hukuksal yatırımların uygulanmasındaki sorunlar ve kararlılık,
- Özellikle uluslar arası kaynaklara dayalı kırsal kalkınma çalışmalarında konu uzmanı bulmadaki güçlükler ve buna özen gösterilemeyişi,
- Uygulanmış olan kırsal kalkınma projelerinde izleme-değerlendirme çalışmalarındaki eksiklikler ve bunlardan çıkarılacak derslerin ortaya konulamaması.

8. SONUÇ - KIRSAL KALKINMA AÇISINDAN ÇIKARILACAK DERSLER VE GELECEĞE YÖNELİK HEDEFLERE-YAPILANMALARA YÖNELİK ÖNERİLER

Temelinde, kent-kır arasındaki sosyo-kültürel ve ekonomik farklılıkların optimum bir dengeye kavuşturulmasını, kırsal nüfusu yerinde kalkındırmayı, bir başka deyişle, göç ve istihdam gibi temel sorunları yerinde çözmeyi amaçlayan kırsal alandaki kalkınma uğraşları çok yönlü politik bir tercihtir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana kırsal yerleşmelerdeki yaşamın zorluklarını en aza indirmeye ve de giderek tümünden kaldırmaya yönelik; **Köy Kanunu'nun çıkartılması, toprak ve tapulamaya ilişkin düzenlemeler, köy kalkınması, toplum kalkınması, köy-kent, tarım-kent, kırsal kalkınma projeleri gibi çeşitli politikalar ve uygulamalar geliştirilmekte, önlemler alınıp yeni yasal ve kurumsal yapılanmalara gidilmekte ve büyük oranlarda kaynak harcanmaktadır.**

Cumhuriyetin kuruluşundan beri kırsal kesimin kalkındırılmasına ve kentler ile kırsal alan arasındaki dengesizlikleri en az düzeye indirmeye yönelik gerçekleştirilen çalışmalar beraberinde birçok çözümü getirmiştir. Fakat, büyük oranlarda kaynak harcanarak yürütülen bu çalışmalar sonucundaki çözümler henüz sorunları tam olarak giderememiştir. Kırsal alanların sorunlarının çözümüne yanıt verecek uygunlukta plan ve programların geliştirilememesi, alandaki insanların görüş ve önceliklerinin dikkate alınmaması, katılım ve örgütlenmenin sağlanamaması, yöre özelliklerinin gözardı edilmesi, izleme ve değerlendirme süreçlerinin ihmali ve yukarıdan-aşağıya/merkezden yönetilme gibi sorunlar kırsal alandaki kalkınma uğraşlarında görülen başlıca eksiklikler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların saptanması ve kır ile kent arasındaki dengenin sağlanması Türkiye açısından önem taşımaktadır. Günümüze kadar gerçekleştirilmeye çalışılan kırsal alana yönelik kalkınma uğraşlarından elde edilen başlıca deneyimler ve çıkarmamız gereken temel dersler şu biçimde özetlenebilir;

1. 1924 yılında kalkınmanın köylerden başlaması ilkesinden hareketle çıkarılan "Köy Kanunu" günün koşullarına ve gelişmelere güncelleştirilememiş, köylerin yeterli bütçeye kavuşturulması için gerekli mali düzenlemeler yapılmamıştır.
2. Birçok girişimlere rağmen düzensiz ve bölgesel-yerel koşullara özgü optimal ölçeklerde toprak ve tarımsal girdi dağılımını gidermede en önemli araç olan "Tarım Reformu" gerçekleştirilememiş, bu yöndeki fırsat kaçırılmıştır.
3. İşgücü fazlasının tarımdan çekilerek toprak üzerindeki nüfus baskısı azaltılamamıştır.
4. Tarımda verimliliğin artırılması ve sermaye kullanımının rasyonelliği sağlanamamıştır.
5. Bölgelerarası ve kır ile kentsel kesim arasındaki gelişmişlik farkları azaltılamamış ve bundan kaynaklanan köyden-kente sağlıksız ve düzensiz göç durdurulamamıştır.
6. Kırsal alanda eğitim ve sağlık hizmetleri nitel açıdan geliştirilememiş ve bu konudaki sorunlar giderilememiştir.
7. Tarımdaki fazla ve atıl işgücünü kullanabilecek, değerlendirebilecek kırsal sanayi oluşturulamamıştır.

8. Tarım üreticisinin ekonomik ve sosyal örgütlenmesi sağlanamamış, çoğu kez bu yöndeki girişimler engellenmiş ve üreticinin en önemli ekonomik dayanışması olan kooperatifleşme bir türlü gerçekleştirilememiş, üretici tarımsal katma değerden sürekli en az pay alan kesim olmuştur.
9. Kırsal alandaki insan kaynaklarının geliştirilmesini sağlayacak eğitim sorunu sürekli gündemdedir. Bu sorunun çözümüne en önemli katkı sağlayacak ve dünyada örnek model olarak gösterilen "Köy Enstitüleri" uygulamaları ise, birçok başarısına rağmen politik kaygılar nedeniyle uygulamadan kaldırılmıştır.
10. Cumhuriyetin ilk yıllarında büyük bir heyecanla kurulan ve hem ülkenin gıda güvenliğini hem de üreticinin bir yerde ekonomik güvencesini sağlayan tarımsal KİT'ler özelleştirilmektedir. Böylece örgütsüz olan üretici piyasa koşullarına teslim olmakta ve tarımsal uğraşılardan vazgeçme yoluna gitmektedir. Bu politikaların yarattığı olumsuzluğunu gidermek için, alternatif politikalar üretilmek durumundadır.
11. Kırsal alana hizmet götüren kurumlar arasında eşgüdüm ve koordinasyon sağlanamamıştır.
12. Kırsal alandaki kadın ve çocuk işgücü sürekli istismar edilmiş, buna yönelik herhangi bir yasal düzenlemeye gidilmemiş ve sosyal güvenlik kırsal alanda tam olarak yaygınlaştırılamamıştır.
13. Kırsal halkın yerinde kalkındırılması gerçekleştirilememiş, bu amaçla uygulanan kırsal kalkınma projeleri, kırsal sanayi uygulamaları, köy-kentlerin oluşturulması vb. çalışmalarda hedeflenen başarıya ulaşamamıştır. Başta kırsal kalkınma projeleri olmak üzere bu çalışmalarda görülen bazı eksiklikler ise şunlardır:
 - Kalkınma projelerinin kararı genellikle merkezi karar organlarının onayıyla alınmış, hedef kitle istekleri ise dikkate alınmamıştır.
 - Beklentilerini ve gereksinimlerini projelerde göremeyen hedef kitle ile proje arasında kopukluk olmuş, bütünleşme sağlanamamıştır.
 - Projelerde yer seçimi ve öncelikler daha çok siyasi tercihlerle belirlenmiştir. Bu durum sonuçta maddi ve manevi kayıplara yol açmakta ve yeni rahatsızlıklara neden olmuştur.
 - Projelerin her aşamasındaki ağır bürokrasi başarıyı olumsuz yönde etkilemiştir.
 - Projelerde sosyal faktörlere yeterince önem verilmemiştir. Sağlık, çocuk bakımı, çevre, beslenme, kadınların eğitimi gibi konular sınırlı kalmıştır.
 - Kaynakların yerinde kullanılmaması, amaç dışına yönelinmesi, projede yer almayan bazı işlerin yapılmış gibi gösterilerek kaynak israfına yer verilmesi, projelere ek mali yükler getirmiştir.
14. Uluslar arası kaynaklara dayalı projelerde kaynaklar optimal değerlendirilememiştir.
15. Kırsal kalkınma konusunda çalışacak ve yerinde hizmet verebilecek kalifiye eleman-uzman yetiştirilmesinde sıkıntılar yaşanmış ve bu durum devam etmektedir.
16. Dünyada kırsal kalkınma konusundaki gelişmelere-yeni yaklaşımlara uyum sağlamada zorluklar yaşanmış ve bunlara özgü politikalar geliştirilememiştir.
17. Tarım-sanayi bütünleşmesi sağlanamamıştır. Bu nedenle, tarımsal katma değer yaratımı sınırlı kalmıştır.

18. Bölgesel özellikleri de dikkate alan ve kendini yenileyen yayım hizmetleri geliştirilememiştir.

Türkiye'nin yukarıda belirtilen deneyimlerinin yanı sıra kırsal alanların karşı karşıya bulunduğu sorunların çözümünde, öncelikle ulusal gereksinimlerden ve önceliklerden hareketle, daha sonra da hem AB'ye uyum hem de dünyada kırsal kalkınma alanında meydana gelen değişimlere ayak uydurabilmek ve ulaşmak istediği hedeflerine – yönelimlerine varabilmek için kırsal kalkınma politikalarında - uygulamalarında şu yaklaşımları dikkate alma durumundadır;

1. AB'nin Ortak Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikasına uyum sağlarken, ulusal öncelikleri ve gereksinimleri gözden kaçırmamak ve kırsal kalkınma politikalarını sektörel yaklaşımla değil entegre yaklaşımla değerlendirmek,
2. Ulusal kalkınma planları ile uyumlu yerel koşullara uygun kırsal kalkınma projelerini hazırlanıp hayata geçirmek ve bunların izleme-değerlendirmesini sürekli yapmak,
3. Kırsal kalkınmaya yönelik tüm çalışmaların, projelerin yürütülmesinde ilgili kuruluşlar arasında koordinasyonu ve yereldeki tüm paydaşların katılımını sağlamak,
4. Kırsal kalkınma uygulamalarında yönetimi yerinden gerçekleştirmek ve merkezi yapılandırmalardan kaçınmak, (örneğin; bölgesel ve yerel düzeylerde kırsal kalkınma ofisleri-ajansları oluşturmak.)
5. Kırsal Kalkınma ile tarımsal kalkınmayı ve kırsal sanayii bir bütün olarak ele almak,
6. Kırsal bölgelerde yaşayan nüfusun hayat standartlarını iyileştirmek ve sürdürülebilir kılmak amacıyla alt ve üst ölçekli planlarla ilişkili "Kırsal Yerleşim Planlaması" yapmak, düzenli bir yerleşim için hazırlanan imar planlarının uygulamasında kurumlar arası eşgüdüm sağlamak,
7. Bölgesel ve yerel koşullara uygun pilot yerleşim planları hazırlamak ve uygulamak,
8. Kırsal alanlarda arsa, konut üretimi ve altyapı yapımının çok yönlü denetlenmesi amacıyla yerel olarak belirlenecek temel politikalar ve bu tür yapılaşmalara ilişkin mekan, yoğunluk, çevre standart ve ölçülerini belirlemek, finans model ve kaynaklarını oluşturmak,
9. Tarım hizmetlerinin kendi içerisinde bir bütün olarak ele alınıp tek elden yönetimini sağlamak ve kurumsal yapıyı bu politikaları uygulayabilecek biçimde yeniden yapılandırmak,
10. Ekonomik olarak sulama imkanı bulunan alanlarda, tarımsal sulama ağını yaygınlaştırarak sulu tarıma açmak ve etkin su kullanımını sağlamak, yani, su ile katma değeri arttırmak,
11. Bölünemeyecek en küçük işletme anlamına gelen "ekonomik işletme büyüklükleri"ni bölgelere göre tespit etmek, ekonomik işletme büyüklüklerinin yapılacak yasal düzenlemeler ile daha küçük parçalara bölünmesinin önüne geçmek ve yasaları ödünsüz uygulamak,
12. Aşırı derecede parçalanmış, dağılmış, şekilleri bozulmuş, aynı malike ait tarım arazilerini bir araya getirerek, muntazam şekiller halinde birleştirmek amacıyla arazi düzenleme, tarla içi geliştirme hizmetleri ve arazi toplulaştırma çalışmalarına öncelik ve hız vermek,

13. Kırsal kesimi ekstansif üretiminden, entansif üretime yönlendirmek ve bunun için bölgesel/yerel koşullara özgü işletme modelleri geliştirmek,
14. Kırsal kesimde işsizliğin azaltılması için tüm sanayi dalları ile birlikte tarıma dayalı sanayi geliştirerek tarım-sanayi entegrasyonu sağlamak; işleme, paketlenme, muhafaza etme ve pazarlama yöntemleri konusunda gerekli teknik ve mali desteği vermek,
15. Tarımsal sanayi için yeterli, sürekli, kaliteli ve uygun fiyattan hammadde teminini sağlamak amacıyla kırsalda sözleşmeli üretimi ve bölgelere göre ortak üretim modelleri araştırmak, uygulamak ve yaygınlaştırmak,
16. Kırsal alanda işleme- değerlendirme ve marka yaratmakla pazarlamayı garanti altına almak ve tarım ürünlerinde dış ticaret dengesini ihracat lehine geliştirmek,
17. Kırsal kesimdeki tüm tarımla ilgili ekonomiyi kayıt altına almak, kırsal kesimdeki çiftçileri Çiftçi Kayıt Sistemi ile ülkesel kayıt sistemine dahil etmek, ve buna bağlı olarak Kırsal ve Tarımsal Veri Tabanı oluşturmak, bölgesel veri bankaları oluşturmak,
18. Tarımsal üretimde verim ve kalite artışı için her türlü modern teknik ve teknoloji kullanımını yaygınlaştırmak, sektörel düzenlemelerde, AB düzenlemeleri başta olmak üzere, uluslararası ilke, norm ve uygulamaları esas almak,
19. Kırsal kesimin işletme geliri içerisinde hayvancılığın oransal katkısını yükseltmek ve üretim ve işleme tekniğinde modernizasyon sağlamak,
20. Kırsal alana ilişkin bir finansman sistemini (başta mikro-kredi olmak üzere) özellikle yoksul kesimlerin, kadınların ulaşabileceği bir biçimde oluşturmak,
21. Su ürünleri altyapı hizmetlerini geliştirerek üretim artışını sağlamak,
22. Kırsal kesimden kaynaklanan stratejik ürünlerde üretim arzını özellikle yoksul kesimi dikkate alarak garanti altına almak,
23. Kırsal alanda ekonomik çeşitliliği teşvik etmek, kırsal bölgelerin rekabet gücünü artırmak,
24. Kırsal alanda tarımdan çekilebilecek nüfusa yeni istihdam imkanları yaratacak projeler geliştirmek; turizm, tekstil, dokumacılık ve el sanatları gibi tarım dışı sektör istihdamını sağlamak ve dezavantajlı alanlarda tarım dışı gelir artırıcı faaliyetleri yaygınlaştırmak,
25. Kırsal alandaki sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla, istihdam imkanlarını artırarak kırsal alandan kentlere göçü azaltmak. Burada kır denilince sadece köy değil kır nitelikli yerleşim birimleri de dikkate alınmalıdır,
26. Tarımsal alt sektörler ile tarım dışı sektörler arasındaki entegrasyon ve kamu kurum ve kuruluşları arasında eşgüdüm gözetilerek, katılımcı kırsal kalkınma programlarını uygulamak;
27. Yatırımlarda rantabilite sağlamak amacıyla cazibe merkezleri oluşturmak, Köy-kent, Tarım-kent, Merkez köy vb. projeleri bölgeye-yöreye ve tarımsal önceliklere uyumlu biçimde uygulamak,
28. Üreticilerin katılımını ve sorumluluğunu esas alan ve doğrudan üreticilere finansman sağlayan kırsal kalkınma projelerinin oluşturulmasına ve uygulanmasına ağırlık vermek,
29. Yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve yararlanıcıların karar alma ve uygulama süreçlerine fikrîsel, fiziksel ve maddi katılımını sağlayıcı yaklaşımları geliştirmek ve uygulamak,

30. Kırsal alana yönelik çeşitli kurum, kuruluş ve üniversiteler tarafından yapılan araştırma faaliyetlerinde koordinasyon sağlamak ve etkili bir yapıya kavuşturmak,
31. Kırsal altyapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin arttırılmasında merkezi kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin eşgüdüm içerisinde çalışmalarını sağlamak,
32. Bölgeler arasında sosyoekonomik bütünleşmeyi sağlamak,
33. Makro ve mikro tarım politikaları ile ulusal kalkınma politikaları arasında bütünlük kurmak,
34. Orman köylerinin ormancılık dışındaki gelir getirici faaliyetler ile desteklenerek, orman ekosisteminin korunmasını sağlamak,
35. Bazı eksikliklerine rağmen yeşil kart uygulamasında olduğu gibi hem sağlıkta hem de buna benzer olarak eğitimde başta yoksullar olmak üzere dezavantajlı gruplara yönelik programları geliştirmek ve uygulamak,
36. Tarımsal yayım, çiftçi eğitimi ve tarımla ilgili öğretim kurumlarının gelişmelere uygun olarak yeniden düzenlemeleri yapmak ve mevcut eğitim ve yayım sistemi yeniden değerlendirerek geliştirip, yaygınlaştırmak ve bölgesel koşullara uygun yayım modelleri geliştirmek.

Kaynaklar

- ABTT**, 2003., Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar. 2003-2004, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (ABTT), Ankara.
- Anonymous**, 2000., Report of Conference on Rural development, Washington DC, November 14, <http://europa.eu.int/comm/agriculture/rur/conference.html>.
- Chambers, R., Pacey, A. And Thrupp, L.A. (eds)**, 1989. Farmer First-Framer Innovation and Agricultural Research. London: Intermediate Technology Publications.
- Dağlı, N.-Aktürk, B.**, 1988. Hükümetler ve Programları. 1.,2.,3., Cilt. TBMM Basımevi, Ankara.
- David C., Korten.**, 1980. Community Organization and Rural Development: A Learning Process Approach, Public Administration Review, September/October.
- DİE**, 1972-2002. Tarımsal Yapı ve Üretim İstatistikleri. DİE Yayınları, Ankara.
- DİE**, 1999. Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları. Ekim-1999, Ankara.
- DİE**, 2002. DİE-Hane Halkı Bütçe Anketi Sonuçları.
- Dinler, Z.**, 1991. Bölgesel İktisat. Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.
- DPT**, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005. Ankara.
- DPT**, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara.
- Ellis, F., Biggs, Stephen.**, 2001. "Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s, Development Policy Review, 2001, 19(4):437-448.
- Eraktan, G.-Yıldırak, N.**, 1990. Kırsal Kalkınma Politikaları ve Stratejileri. Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Ercan, R.**, 2001. "Tarımsal Sanayi ve Tarım Sanayi Entegrasyonu". Cumhuriyetimizin 100.Yılına Tarımın Hedefleri Sempozyumu, 30 Nisan-01 Mayıs 2001, TZYMB, s.94-110, Ankara.
- Geray, C.**, 1974. Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar. TODAİE Yayınları No:139, Ankara.
- Gülçubuk, B.**, 1999. "Tarımsal Üretimde ve Kırsal Kalkınmada Kadının Yeri ve Önemi", TC Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı -Tarım ve Köy Dergisi, Sayı:125, s. 36-41, Ankara, 1999.
- Gülçubuk, B.**, 2001. "Kırsal Kalkınmada Köy-Kent ve Benzer Yaklaşımlar". Türk-Koop Ekin Dergisi, Sayı:18, Ekim-Aralık 2001, s.10-16, Ankara.
- Gülçubuk, B.**, 2002. "Küreselleşme ve Küreselleşmenin Türkiye'nin Tarım Politikalarına Yansımaları". Mülkiye Dergisi, Eylül-Ekim 2002, Cilt:XXVI, s.97-113, Ankara.
- Gülçubuk, B.- Karabıyık, E.**, "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri". Türkiye 5.Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül 2002, Erzurum.
- Güneş, E., Albayrak, M., Gülçubuk, B.**, 2002. Türkiye'de Gıda Sanayi, Tekgıda-İş Yayınları, Ankara.
- Larson, A.M**, 2002. Decentralization and Natural Resource Management: A Nicaraguan Case Study, World Resources Institute, Conference on Decentralization and The Environment, 18-22 February, Bellagio, Italy.
- TC Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı.**, 2003. Türkiye Kırsal Kalkınma Politikası Raporu. Ankara.
- TOBB**, 1989. Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model. Yayın No:105, Ankara.
- TZD**, 1995. Türkiye Tarımının Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu-Bildirileri, TZD, 24 -25 Mart 1995, Ankara.
- World Bank**, 2003., Reaching the Rural Poor, The Rural Development Strategy of the World Bank discussion draft, http://www.worldbank.org/rural_strategy.

Yıldırak, N.-Gülçubuk, B.,1988. "Kırsal Kesimde Cumhuriyet ile Başlayan Değişmeler". Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB-ZMO, 15-16 Ekim 1998, Ankara.

Yıldırak,N.,1991."Tarım Kesiminde Gözlenen Toplumsal Değişme" 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu- 7-9 Ocak 1991, Ankara.

www.abgs.gov.tr

www.die.gov.tr

www.dpt.gov.tr

www.gap.gov.tr

www.khgm.gov.tr

www.meb.gov.tr

http://www.johannesburgsummit.org/html/documents/wehab_papers.html

<http://www.johannesburgsummit.org/index.html>

http://www.un.org/Pubs/chronicle/2002/issue3/0302p7_perspective.html

<http://www.worldwatercouncil.org> <http://www.worldbank.org/watsan/joburgwssd/winwehab.pdf>